

ERKEN CUMHURİYET YILLARINDA TÜRK MİLLİ KİMLİĞİ: RESMİ KİMLİK SİYASETİ, ANADOLUCULUK DÜŞÜNCESİ VE HALKÇI SÖYLEM*

Emre YILDIRIM**

Özet

Bu çalışma, modern Türkiye tarihinin erken Cumhuriyet yıllarının ulus-devletleşme sürecinde Türk milliyetçiliği ve milli kimliğinin aldığı biçimi konu edinmektedir. Bu sürecin doğru analiz edilebilmesi için ulus-devletin resmi kimlik siyaseti çerçevesinde Türk milli kimliğinin içeriğinin belirlenilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda üç temel konu üzerinde durulmuştur. Öncelikle yeni kurulan ulus-devletin toplumsal meşruiyetinin sağlanması için yeni rejimin Osmanlı-İslam geçmişinden kopuşuna ve “biz-onlar” ayrımı çerçevesinde milli kimliğe dâhil edilmeyen unsurların “ötekileştirilme” sine değinilmiştir. Ardından, milli kimliğin içeriğinin “bilimsel” temellerinin sağlanması adına başvuru olan iki temel tez, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi incelenmiştir. Peşi sıra, ulus-devletleşme sürecinde devlet güdümünde Türk milli kimikleştirme süreci, Anadoluçuluk düşüncesi ve halkçı söylemden hareketle Türkçülüğün işlenmesi gelişmeleri ele alınmıştır. Makalenin temel tezi, Türkiye’de milliyetçiliğin temel görüntüsü olarak yer edinen Türk milliyetçiliğinin ve milli kimliğin içeriğinin doğru analiz edilebilmesi için, bu çalışmada yer verilen gelişmelerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliğidir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Milliyetçiliği, Milli Kimlik, Ulus-Devlet, Anadoluçuluk, Halkçı Söylem.*

* Bu makale, yazarın *Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluçuluk Hareketi* başlıklı doktora tezinden geliştirilmiştir.

** Yrd. Doç.Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler.

Turkish National Identity in the Early Republican Era: Nation-State's Identity Politics, Anatolianism and Populist Discourse

Abstract

This article aims to demonstrate the formation of Turkish nationalism and national identity during the nation-building process in the early decades of Republican Era. For a proper analysis of this process, the main characteristics of Turkish national identity within the nation-state's identity politics have to be determined. In this context, this study focuses on three main issues. Firstly, to ensure the social legitimacy of the newly established nation-state, the differentiation of the new regime from the Ottoman-Islamic past and defining the national identity by 'othering' the excluded groups were mentioned. After, for supporting the national identity by 'scientific' basis, the two referenced thesis, the Turkish History Thesis and the Sun Language Theory was examined. Sequentially, the developments such as state-led national identification process during the nation-building period, the nationalist idea of Anatolianism and implementing of Turkism referring to the populist discourse were discussed. The thesis of this article is that for a righteous analysis of the concept of Turkish national identity and nationalism gained ground as the main phenomenon of nationalist form of Turkey, all the developments mentioned above has to be evaluated en bloc.

Keywords: *Turkish Nationalism, National Identity, Nation-State, Anatolianism, Populist Discourse.*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ulus-devlet Cumhuriyet Türkiye'sine devrolunan düşünsel miras perspektifinde, genel olarak siyasal düşüncenin değişimini, özelde ise Türk milli kimlik bilinci ve milliyetçi düşünce ve hareketlerin gelişimini, bir düşünce tarihi anlayışı içinde, dünyada ve Türkiye'de gelişen düşüncelerin birbirini izlemesi ve etkilemesine dayanan bir anlatı kurarak ele almak olanaklıdır. İlhan Tekeli'ye göre, böyle bir anlatı, dünyada modernite projesinin gelişmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nu dönüştürürken parçalaması ve bunun içinden Türkiye Cumhuriyeti'nin doğması ve gelişmesini sürdürmesi olgusunu ana değişme çizgisi olarak kurabilir. Bu tür bir anlatının kurulması, toplumun karşılaştığı değişim sorunsalını ve bunun siyasal düşünce üzerindeki yansımalarını kavramaya olanak verecektir (2004: 19).

Böyle bir anlatının, Türkiye'de 1920 yılında başlamış ve 1923 yılında bir dönüşümle 1950'ye kadar devam eden, fakat 1931'den sonra kendisine özgü nitelikler kazanan bir dönemsellikte incelenebileceği söylenebilir. Türkiye

Cumhuriyeti'nin bu süreci iki dönem halinde yaşadığını söyleyen Hasan Bülent Kahraman'a göre, 1923-1931 arasında "gevşek dokulu" ve daha ziyade halka ve milli egemenliğe dönük bir anlayış hâkimdir. Fakat 1931 yılından sonra çok sayıda faktörün etkisi altında bu dönem kapatılmış, üretilen ve ulus-devletin ideolojisi olarak belirlenen Kemalizm sert çekirdekli bir ideoloji olarak ön plana çıkmıştır (Kahraman, 2010: 437-438). Buna göre, toplum, devlet tarafından biçimlendirilmiş, daha doğrusu "millet"leştirilmiştir. Millete, devletin ve onu yöneten kadroların tasavvurlarına göre nitelikler kazandırılmak istenmiştir. Bu yöndeki değişimin izleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden erken Cumhuriyet döneminde tek parti iktidarının kurulmasına dek uzanan ve aralarında benzerlikler bulunan iki dönemin ideolojisi bağlamında, devlet ve milli kimliğe bakış etrafında işlenebilir.

Bu yöndeki izlek, Osmanlı'dan devralınan düşünsel miras perspektifinin zaman zaman kabulü çoğu zaman ise reddi şeklinde, öncelikle resmi milli kimlik politikalarının şekillenmesi sürecinde takip edilerek Türk milliyetçiliğinin gelişimi ve milliyetçi söylemle birlikte oluş(turul)an milli kimlik bilincinin içeriğine odaklanılabilir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğan Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kuruluş aşamalarında resmi ideolojinin milli kimliği, üst belirlenen bir içerikte türdeş, homojen bir toplum yaratmak için şekillendirmeye çalıştığı; bu süreçte, Osmanlı modernleşmesinden miras aldığı birikimi, "muasır medeniyetler seviyesi"ne ulaşmak için benzer şekilde yorumlayarak, hatta daha da radikalleştirerek siyasi, ekonomik, kültürel vb. reformlara girişen resmi ideolojinin, milli kimliği de tektipleştirmeye yönelik "toplum mühendisliği"¹ kıvamında bir tanımlamaya giriştiği literatürde sıklıkla dile getirilmektedir.²

¹ Burada *toplum mühendisliği* ifadesi, kısaca zihin mimarlığı veya toplumsal bilinç mimarlığı olarak açıklanabilecek anlamda kullanılmıştır. Bu bağlamda kavrama, toplumsal yapıda, siyasal, kültürel vb. alanlarda radikal değişiklikler yapılabilmesi ve kolektif ve/veya bireysel bilincin yönlendirebilmesi anlamında yer verilmiştir. Tarihsel arkaplanına, 19. yüzyıldan itibaren kitlelerin tarih sahnesine çıkışı, kitle iletişiminin yaygınlaşması, kitle hareketleri ve kitleyi yönlendirici siyasal ve ideolojik söylemlerin yerleştirildiği kavrama, özellikle, geç modernleşme süreciyle birlikte ulus-devletin doğuşu, milli kimlik bilincinin ve milliyetçi düşünce dünyasının oluşturulması sürecinde izlenen "bilinçli" siyasal tercihler çerçevesinde yer verilmektedir. Kavramın daha geniş analizi ve örneklenmesi açısından bkz. (Kaya, 2010).

² Literatürde, bu perspektiften kaleme alınmış, burada tamamına yer verilemeyecek kadar çok sayıda çalışmalar arasından öne çıkan bazıları için bkz. (Akçam, 2002; Bilgin, 1998; Bora, 1997; Copeaux, 1998; Çolak, 2010; Kadioğlu, 1996; Kahraman, 2010; Tunçay, 2005; Üstel, 2009; Yıldız, 2009).

Erken Cumhuriyet yıllarında milli kimliğin içeriğinin analizi, öncelikle, resmi kimlik siyasetinin teori ve pratikte uygulama biçimlerine değinerek başlatılabilir. Bu bağlamda, toplumu millileş(tir)me yönündeki çabaların toplum nezdinde meşruluğuna “bilimsel” karşılık verilebilmesini sağlamak adına geliştirilen temel tezlerden ikisi olan, Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi’ne ve milli kimliğin “biz” ve “onlar” temelinde ayrıştırılarak “öteki”lik vurgusu üzerinden belirlenmek istenen içeriğine odaklanılabilir. Daha sonra ise Türk milliyetçiliğine dair söylemin iki başat unsuru olan Anadoluçuluk düşüncesine ve halkçı söyleme bakılabilir.

Resmi Kimlik Siyaseti

Modern Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşmesi ile birlikte girilen yeni süreçten başlayarak ortaya çıkacak yeni ulus-devletin milli kimliğini ve bu kimliğe biçilecek milliyetçi rolü hâkim milli söylem vasıtası ile üretmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin, erken Cumhuriyet dönemi, millet ve milli kimlik açısından, modern millet-inşa sürecinin önemli bir ayağını oluşturan yurttaşlık kavramına atıfla işe başlamıştır. Fakat bu dönemde resmi ideoloji, yalnızca yurttaşlığın araçları ve kurumlarını dayatmakla kalmamış; yeni bir başkent ve yeni bir yazı gibi bir dizi reformları da dayatarak Osmanlı İmparatorluğu’nun “şanlı” anılarının ötesinde, Türk milletinin tarihinin yeni bir yazımını ortaya çıkararak, her milletin, hem yurttaşlık ilkesi hem de toplumu gündelik pratikleri dâhilinde oluşturan etnik gerçeklikler tarafından tanımlandığının bilincinde olarak, milletlerin yaratılmalarına imkân veren tüm gerçek ve simgesel yöntemlerden söylemsel olarak yararlanmıştı. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve Türk milletinin Kurtuluş Savaşı’na girişinin, milli bilinç ve kimlik sorunu konusunda yarattığı yeni koşulların ışığında, Atatürk’ün Türk milletini dünya kamuoyuna “mazlum millet” olarak takdimi ve bu sıfatla haklarının savunulacağıın ilanı, gerçek bir zihniyet değişikliğinin ve kültür devriminin habercisidir.³ Bunun için de bu fikrin tutarlı bir tarihi ve toplumsal analiz içine oturtulması ve savunulması gerektiği gibi, Türk milleti “mazlum millet” olarak ortaya konulunca da ona zulmedenleri ortaya çıkartmak gerekmektedir. Taner Timur, Atatürk’ün, bunları, birbirleriyle ittifak halinde iç ve dış güçler olarak iki başlık altında gördüğünü aktarır. Dış güçler, milli bağımsızlık savaşının baş düşmanı

³ Zihniyet değişikliğinin, Türkiye örneğinde “kültürel devrim” açısından, teorik ve uygulama düzeyinde okunması için bkz. (Koçak, 2009).

emperyalizmdir. İç güçlerin kim olduklarını ise Atatürk, Türk tarih anlayışında bir devrim ifade edecek biçimde, İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında dile getirmiştir. Burada Atatürk, Osmanlı'nın çöküş nedenlerini açıkladıktan sonra; "Milletin düçar olduğu (başına gelen) bu hazine hal ve sefaletin esbabını arayacak olursak doğrudan doğruya devlet mefhumunda buluruz" diyerek iç güçler olarak Osmanlı'yı işaret etmiştir (aktaran Timur, 2010: 120).

Türk milli kimliğinin "öteki" imgesi olarak Cumhuriyet yıllarında kurgulanmış olan Osmanlı geçmişi, Tanıl Bora'nın da işaret ettiği gibi, Türkiye'nin tarihsel-toplumsal gerçekliğine içseldir. Bu, dini dünya görüşünün egemen olduğu eski medeniyet, "Eski Türkiye"dir (1997: 58). Milli kimliğin öteki imgesi olarak kendi geçmişini, eski kimliğini belirlemesi de bu eski kimlik hakkında yeni bir tasavvur oluşturması demektir. Bu tasavvur, milli kimliğin, Batı'yla/Batılılıkla özdeşleşerek, Doğu'yu ise ona atfedilen bütün özellikleriyle beraber kendi kimlik kurgusundan ihraç edilerek inşasıyla gerçekleştirilmek istenmiştir. Fakat Doğu-Batı kimlik ayrımı bağlamında özgül bir kimlik tasarımına yönelen erken Cumhuriyet yılları, "Cumhuriyet'in kuruluş evresinde devletin meşrulaştırıcı temeli olarak işlev gören bir 'milli kültür'ün oluşmaması" olması nedeniyle başından itibaren "gerilimli bir tablo" çizmiştir (Köker, 1995: 73-74). Bu nedenle Cumhuriyet rejimi, kendi kültürel ortamını yaratmaya çalışmıştır. Eğitim, hukuk ve toplumsal yaşamla ilgili devrimler ile yeni rejim, Osmanlı'nın geleneksel ideolojisini değiştirmeyi ve kendi ideolojisini egemen kılmayı amaçlamış; bunu gerçekleştirecek aydınları da yetiştirmeye çalışmış; örneğin devlet sanatçısı, devlet tiyatrosu gibi tüm kültürel alanlarda kendi aydınını ortaya çıkartmak istemiştir. Bu bağlamda Bora, Türkiye'de "erken Cumhuriyet" döneminde milli kimliğin inşa sürecinin gerekli bir unsuru olarak şekillendirilen milli kimliğin, milliyetçiliğin "bünyevi gerilimi"ni oluşturan "iki yanlılığa, iki uçluluğa" (*ambivalence*) tabi olduğu; "bir yandan vatandaşlık ve vatan bağıyla belirlenen siyasi-hukuki bir kimlik tanımı, diğer yandan etnisist bir temele dayanan, biricikliğiyle kutsallaştırılan özcü bir kimlik tanımı" yorumunu yapar.⁴ Bu iki uçluluk modern Cumhuriyet'in milli kimlik meselesinin merkez konumunu işgal etmiştir.

⁴ Tanıl Bora, diğer birçok yazısında olduğu gibi, *Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik* başlıklı makalesinde milliyetçiliğe dair "bünyevi gerilime", "iki yanlılığa ve iki uçluluğa" işaret eder. Ayrıca Bora'nın da dönensel ayırımında kullandığı biçimiyle Cumhuriyet'in ilk yılları ifadesi, Cumhuriyet'in ilk dönemi olarak kuruluşun 1938-39'a kadarki dönemi kapsayacak biçimde ve "erken Cumhuriyet dönemi" ifadesiyle bu çalışmada da temel

Erken Cumhuriyet yıllarının milli kimliği biçimlendirme sürecinde öne çıkmış iki kavram ise “ideoloji” ve onunla bağlantılı olan “siyaset” olmuştur. İdeoloji kavramına, Terry Eagleton’ın (1996) tanımı çerçevesinde, daha çok belirli bir söz ile bu sözün olanaklılık koşulları arasındaki ilişki paralelinde, söz konusu olanaklılık koşullarının, toplumsal yaşamın bütün bir biçiminin yeniden üretilmesinde merkezi rol oynayan iktidar mücadeleleri açısından bakıldığında; Şerif Mardin’in, Karl Mannheim’dan aktararak, bir toplumun içinde kilit mevkileri tutmuş olanların içinde buldukları toplumun sosyal yapısını savunmaya ya da değiştirmeye yönelik fikri yapıtlara verdiği tanıma uygun düşer (2007: 33). Siyaset ise Mannheim’ın ayrımı paralelinde, iktidarı elinde bulunduranların, ideolojinin üretimi ve sürdürülme aracı olarak işlerlik kazanmıştır. Bu yapı ve karşılıklı etkileşimlerinin, dönemin siyasal düzeninin ana hatlarının belirleyicisi olduğu söylenebilir.

Modern Cumhuriyet’in çağdaşlaşma isteği ve bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla ifadesini bulan dönem, bu bağlamda ele alınabilir. Buna göre bir “tasarım, tasavvur” olarak kurguladığı toplumu inşa yolunda meşruiyetini, henüz mevcut olmayan bir özneye (modern millet, milli kimlik, genel irade gibi) dayandırarak, bu özün ideolojik yeniden üretimi üzerinden kurgulayan Türkiye Cumhuriyeti, devlet-toplum ilişkilerinin Osmanlı düzeninde kuruluş biçimini bambaşka bir devlet formu altında yeniden üretmiştir. Bu durum, Mardin’i, Cumhuriyet’in modernleşme projesini; “imparatorluğun kalıntılarının radikal bir reorganizasyonu” olarak görmeye yönlendirir (aktaran Kaliber, 2004: 109-110). Fuat Keyman da tıpkı Mardin gibi, moderniteye, taşranın farklılıklarını anlayıp tanımaktan ve siyasal süreçlere dâhil etmektense onun modern benlik, homojen ve organik bir millet inşası yolunda dönüştürülmesiyle ulaşılabileceğini varsayan Cumhuriyet kadrolarının, taşranın sahip olduğu kültürel çeşitliliği, “çağdaşlaşma” projeleri önünde bir engel, devletin egemen ve ayrıcalıklı özne olma konumunu sarsacak bir tehdit olarak yorumladıkları şeklinde düşünür (2001: 15-16). Bu tehdite yönelik dönüştürme siyaseti ise Mardin’i; “Taşranın ehlileştirilmesine yönelik politikaların paradoksal olarak merkez-çevre kutuplaşmasını Türk siyasasının asli unsuru durumuna getirdiği” yorumuna götürmüştür (2010: 75). Bu doğrultuda, Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminin Cumhuriyet’e başlıca mirasının, resmi ideoloji oluşumu olduğunu söyleyen Mehmet Ö. Alkan’a göre,

almaktadır. Bkz. (Bora, 1997 : 53-62). Türk milliyetçiliğinin yapısal “iki uçluluğu”nun detaylı analizi için ayrıca bkz. (Bora, 1995).

bu ideoloji Cumhuriyet’le birlikte Türk milliyetçiliği olarak berraklaşmıştır: “Cumhuriyet’in milliyetçiliği artık ‘doğru bir adres’te, ulus-devlet sistemi içinde işlenmektedir. ‘Türklük’ ise hukuki, kültürel, ırki ve dini niteliklerin bir kimyası olarak biçimlenecektir. ‘Türk’ tanımı dönemlere göre değişen bir içerikte yorumlanacak, bazen bu öğelerden biri veya bir kaç daha öne çıkacak, ağır basacaktır” (2009: 401). Türklüğün “ağır basma” hali ise, Mete Tunçay’a göre, imparatorluktan ulus-devlete geçişte yaşanan düşünsel değişimde aranmalıdır. Bu süreç yalnızca milliyetçilerin bir milleti yaratmaları süreci değildir. Bu bağlamda Tunçay, ulus-devletin kurulmasına yardım eden ve proto-milliyetçilikler olarak tanımlanabilecek olan düşünsel hazırlık sürecinin Tanzimat döneminden beri varolduğu; fakat İttihat ve Terakki tarafından çeşitli dönemlerde öne çıkarılan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğe karşı, Kemalist yönetimin en azından Misak-ı Milli’yi bir zorunluluk olarak belirledikten sonra daha radikal bir şekilde ulus-devletin inşasına yöneldiği tezini işler (2005). Misak-ı Milli’nin temel belirleyici olması ise beraberinde, vatan kavramının teritoryal sınırlarının ve milliyetçiliğin etkin alanının kabul edilmesini getirerek, milli kimliğin biçimlenme sürecinde konsantrasyonun Anadolu’ya ve Anadolu insanına yönelmesine vesile olmuştur.

Cumhuriyet girişimini, “Batılı seküler normlar ve değerler etrafında kendi homojenizasyonunu sağlayan yönetici elitlerin, bu değerlere mesafeli, etnik ve kültürel açıdan heterojen kitleyi, modern seküler ulus üst-kimliğinde homojenleştirme girişimi” olarak yorumlayan Hikmet Kırık da, bu durumu, başta Atatürk olmak üzere kurucu elitlerin gelecekteki toplum tahayyüllerini yansıtması biçiminde değerlendirir (2005: 113). Dolayısıyla Kırık’a göre, modernleşme, bugünden geleceğe, “düşsel” toplum tasavvuru olarak görülebilir (2005: 114). Cumhuriyet’in önceliği, bu düşün gerçekleştirilmesindeki kararlılığın bir yansıması olarak, bugünün siyaset ve kültürünün, gelecekte ulaşılması düşlenen topluma göre yapılandırılmasıdır. Kırık’ın da işaret ettiği bu tasavvur hali, siyasetin toplumsalda karşılığını bulması anlamında gerek kavramsal/soyut düzeyde düşüncelerin üretimi gerekse de pratik/somut düzeyde bir dizi siyasetin hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir. Bu politikaların tümü, modern anlamda milli kimliğin içeriğinin belirlenmesini sağlayan temel söylemleri ortaya çıkartmıştır. Bu noktada yeni Cumhuriyet’in resmi milliyetçi söyleminin, Misak-ı Milli ile belirlenen siyasi-fiziki sınırlar dâhilinde, Türk milli kimliğinin içeriğinin belirlenmesine yönelik girişimleri belirlemeye yöneldiği söylenebilir.

Fethi Açıkel, yirminci yüzyılda modern dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ulus-devletin inşasının iki alt-projenin gerçekleştirilmesiyle doğrudan bağlantılı olduğuna dikkati çeker: ulus-toplumun ve ulus-bireyin yaratılması (2002: 118). Bu süreçte milliyetçiliğin, siyasal toplum formasyonunun belirleyici ilkesi olarak ortaya çıkışı, sadece devletin kuramsal çerçevesi açısından değil aynı zamanda siyasal teknolojilerin gelişimi açısından da bir dönüm noktasına işaret eder. Milliyetçilik, siyasal toplumsallaşmanın temel yörüngesi haline gelirken, ulus-devlet, bir yandan teritoryal egemenliği, diğer yandan da siyasal-bürokratik araçlar yardımıyla toplum üzerindeki egemenliğini kurarak, kitleleri milli idealleri gerçekleştirecek şekilde biçimlendirecek yeni bir meşruiyet alanı oluşturmak istemiştir. Bu gelişme, yeni bir devlet-eksenli “toplumsallaşma” sürecinin doğuşuna işaret eder.⁵

Milliyetçi toplumsal teknolojilerin yeni bir bürokratik aygıtın elinde şekillenmesi, Türk milletinin inşası sürecinde, devletin, toplumun ve bireyin bir bütün halinde dönüştürülmesi amacını hedeflerken, bürokratik teknolojilerin gelişimi de bu süreçle paralel işlemiştir. Türk modernleşmesinin ruhu ile uyum içinde, milletleştirme projeleri, kitlelerin popüler demokratik talepleri üzerine değil, büyük ölçüde bürokratik akla ve resmi kültüre bağlı olarak şekillenmiştir (Çolak, 2010: 33). Klasik Osmanlı yönetim zihniyetini belli ölçüde etkilemiş olan İbn Halduncu “medeni-merkez” ve “asabi-çevre” karşıtlığı üzerine inşa edilmiş olan toplumsal tahayyül, modernleşme süreci ile birlikte, merkezin kültürel-siyasal kodlarının çevreye yayılımı biçimini almış ve toplumsal alan önemli ölçüde bürokratik-siyasal belirlenime tabi kalmıştır.⁶ Bu durum, Selim Deringil’in de temel tezi olarak işlediği gibi, milliyetçi kültürel yeniden üretimin merkezileşmeye başlamasının ve sembolik alanın, görelî olarak ulus-devletin belirlenimine açık hale gelmeye başlamasının bir sonucudur (1998). Aynı doğrultuda Eric Hobsbawm, Türk milliyetçiliğini, devletin müdahalesiyle

⁵ *Toplumsallaşmanın* bu şekilde ele alınması Açıkel’in de dikkat çektiği üzere, milliyetçilik perspektifini aşan bir bakışı, daha genel anlamda kitle toplumunun ortaya çıkışı ile kitlesel mobilizasyon ve kitle psikolojisine yönelen bir yaklaşım yelpazesini içerir. Kitle toplumunun karakteristiği ve kitlelerin otoriter-faşist siyasal hareketler tarafından manipüle edilmeye yatkınlığı gerek Sigmund Freud gerekse de Frankfurt Okulu (Adorno, Horkheimer vd.) tarafından kitlelere yönelik analizi, merkezi konuma oturtmuştur. Bu bağlamda, örneğin, toplumsallaşmanın farklı aşamalarına ve genel olarak kültürel örüntülerin psikopatolojik karakterine eğilmiş olan Freudçu psikoanaliz için birey-baba, birey-kabile ve birey-uygarlık arasında kurulan ilişki birey-devlet ilişkileri için de kurulabilir. Bu yönde bir tartışma için bkz. (Elliot, 1992).

⁶ Merkez-Çevre ilişkisi bağlamı için bkz. (Açıkel, 2006: 30-69).

millet inşa etme girişiminin belirleyici olduğu bir örnek olarak yorumlamaktadır. Ayrıca, Türkiye örneğinde, sadece bireysel kimliklerle kalınmamış, aynı zamanda başarılabilirdiği ölçüde, yukarıdan aşağıya evrensel-kültürel referanslar dikte edilmiştir (Hobsbawm, 2006: 80-100). Milli teknolojilerin, kültürden aileye, okuldan kamusal alana, kolektif sembollerden törenlere kadar çok geniş bir alan üzerindeki hâkim söylemle yapılandırma etkisine dikkati çeken Louis Althusser de, ulus-devletin, toplumsallığın bir türevi olmaktan ziyade, onu belirleyen faktörlerden biri olarak ortaya çıktığına ve bir anlamda toplumsal yeniden üretim tekeli eline geçirmiş bir kurucu aygıt olduğuna işaret eder (1984: 1-60). Bu tekeli kullanan devlet, hem toplumun siyasallaşmasını, hem de milliyetçi siyasetin toplumsallaşmasını mümkün kılan teknikleri kullanarak, değerler sistemini, sembolleri ve kültürü, bireysel özdeşleşme ve içselleştirme pratiklerini şekillendirmiştir.⁷

Türkiye deneyimi en üst düzeyde uygulanmaya konulmuş bir siyasal toplumsallaşma ve kimikleştirme süreci olarak ele alınabilir. Burada toplumsallaşmanın meşruiyetini sağlamaştıracak adımlar ise gerek kuramsal gerekse de uygulamalar düzeyinde atılmıştır. Örneğin, kuramsal temellerin “bilimsel” temellerde kurulmaya çalışılmasının önemli iki ayağını Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi⁸ gibi “teorik yaklaşımlar” oluşturduğu için, Türkiye’de resmi milliyetçi söylemin temel iki sacayağı olan bu teorilere yakından bakmak elzemdir.

Türk Milliyetçiliğinin “Bilimsel Temelleri”: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi

Milletleş(tir)me projesinin etnik-soya dayalı cephesine “bilimsel” destek sağlamak amacıyla, Anadolu halklarının Türklüğünü temel varsayım olarak alan Türk Tarih Tezi geliştirilerek milli “biz”in tanımı oluşturulmak istenmiştir. Türk Tarih Tezi ile Türk tarihi İslam tarihinden soyutlanarak, Anadolu’da bir Türk milli devletinin kuruluşunu haklılaştırmak için Türk tarihi genel olarak dünya tarihi, özel olarak da Batı tarihi ile bütünleştirilerek, Osmanlı geçmişinin tarih-dışı bir genellemeyle “karanlık”la eş kılınmasına girişilmiştir. Etienne Copeaux, tezin ana amacını, arkeolojik bulguları kullanarak Anadolu’da

⁷ Bu “teknikler”in doğrudan uygulanma sahası bulduğu Almanya özelinde kullanılışları için bkz. (Elias, 1996: 151-158); tekniklerin etnik semboller boyutu açısından Türkiye örneği için bkz. (Canefe, 2002: 133-155).

⁸ Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi için bkz. (Batmaz ve Batmaz, 2007: 207-331; Çaylak ve Çelik, 2008: 71-108).

Türklerin tarihi bakiyelerini ortaya çıkarmak, böylece bir millet olarak Türklerin büyük bir medeniyete sahip olduklarını göstermek olarak verir: “Türklerin insanlığın kök ırkını teşkil ettiği ve kayda değer bütün ırkların Adem ve Havva’sı olduğu kabul edilmiş, bunun bilimsel temellerini ortaya koymakla görevlendirilen Türk Tarih Kurumu öncülüğünde 1932 ve 1937’de iki Tarih Kongresi toplanmış ve tezin bilimsel nitelikli nihai gerçekliği tescil edilmiştir” (1998: 45).

Bu “bilimsel” kabulü eğitim yoluyla yaygınlaştırarak Türklüğün milli özbilincini Türklerin Anadolu topraklarındaki tarih öncesi bakiyeleri ile özdeşleştirmek, milliyetçiliği Türkiye Türkleri ile sınırlandırmıştır. Milli kimliğin etniklik temelinde yeniden inşasının ve Misak-ı Milli sınırlarına bağlılığın Tarih Tezi’nin iki belirgin özelliği olduğunu söyleyen Ahmet Yıldız’a göre de, Osmanlı-İslam geçmişinden arındırılmış bir milli kimlik oluşturmak için Türklerin Asya köklerini öne çıkarma ile Anadolu’yu sahiplenme iddiasındaki Rum ve Ermeni milliyetçiliklerinin tezlerine karşı, Anadolu’nun ezeli-ebedi Türklüğünü “ispat edebilmek” amacıyla Anadolu’lu ataları bulma önermesinden hareketle Anadolu’nun ilk sakinlerinin Türklüğünü ortaya koyarak “köksüzlük” problemini çözmek Tarih Tezi’ni biçimlendiren iki temel kaygıdır (2009: 228).

Atatürk’ün girişimiyle, yeni bir tarihsel anlatının konusu olarak Tarih Tezi, 1931’de devlet tarafından okullar için hazırlanan bir ders kitapları dizisi içinde ve Türk tarihinin ana hatları olarak yayınlanmış ve Türk tarihçileri tarafından, Türk milletinin “eski”liği ve “mükemmel”liği, hatta medeniyetin kökeni oldukları iddiası işlenmiştir. Bu dönemin tarihçileri Orta Asya, Maveraünnehir ve İran-Afgan platosunda şekillenen Türklerin tarihini vurgulayarak neolitik çağda gerçekleşen ve antik çağın büyük medeniyetlerine (Çin, Mısır, Ege, Hindistan, Sümer, Etrüsk, Hitit, vs.) hayat veren göçleri icat etmişlerdir. Bu yeni “kökenler miti anlatısı”, Türk milletini uzak bir geçmişe köklendirerek, Anadolu’daki Türk varlığının, Ermeni ve Yunan varlığından daha eski tarihli olmasına dayanan, “ilk yerleşen” tezini meşrulaştırmak istemiştir. Copeaux, tez ile, Cumhuriyet reformlarının, Türk milletini Asyalı geçmişinde köklendiren “yeni tarih”inin, kendini Antik Yunan’ın mirasçısı olarak gören Batı’dan kopyalanmış sayılmaları halinde yeni tarihin mantığı açısından sahip olamayacakları meşruiyeti de sağlamakta olduklarını yazar: “Bu amaçla geçmişin Türk toplumları bugünden geriye doğru laik, hoşgörülü, demokratik, parlamenter, eşitlikçi ve kadına geniş bir yer tanıyan topluluklar

olarak sunuluyordu. Böylece Kemalizmin ilkeleri de Türklere hep varolmuş oluyordu” (1998: 53).

Türk Tarih Tezi gibi, milletleş(tir)me projesinin diğer bir “bilimsel” türevi ise Güneş-Dil Teorisi olmuştur. Türkçe’nin dünya tarihindeki ilk dillerden biri olduğunu ve diğer birçok dilin Türkçe’den türetildiğini savunan bu tez, reform sürecinin bir ayağı olan, bir taraftan Türkçe’nin kadimliğine vurgu yaparak diller ailesi arasındaki yerini saygınlığa; diğer taraftan da bu Türkçe’nin öz Türkçe olduğunu söyleyerek, dildeki sadeleşmenin ve öz Türkçeciliğin artık anlamsız hale gelmesi ile birlikte, birçok dilden alınan kelimeleri meşrulaştırmaya çabalamıştır. Bu yaklaşım, erken Cumhuriyet yıllarında, milliyetçiliğin önemli çabalarından birini oluşturarak, milli dilin oluşmasının, Cumhuriyet’in kurucu kadroları için önemini, milli kimlik bilinci gelişmemiş bir toplumun milli birliğini sağlamada dilin en önemli araç olarak görülmesinde belirlemiştir (Okutan, 2004: 173). Buna ek olarak Tunçay, bu bağlamda ilk etapta yapılan yazı devrimini değerlendirirken, bunun düşünülebilecek en köktenci kültür değişimi girişimi olduğunu; çünkü İslam dininin de yükseltmek istenen Türk milliyetçiliği ışığında yeniden biçimlendirilmesinin ima edildiğini yazar (2009: 94).

Güneş-Dil teorisinin önemi, aslında, “tüm ulus devletler siyasi, ekonomik ve kültürel bir birlik olmayı hedefler” diyen Stephen Kinzer’in, tüm toplulukların, kendilerini birarada tutacak zihinsel bir ilke, bir kavram etrafında tasarlanmış olduklarına dikkat çektiği noktada yatar (aktaran Bilgin, 1998: 142). Dil, bu tasarımın merkezinde yer almış ve milli kültürün ayırt edici ögesi ve aktarım aracı olarak görülmüştür (Yazoğlu, 2005: 123). Dil ve dilin araştırılması konusu, birçok milliyetçilik örneğinde başat bir rol oynamıştır (Sadoğlu, 2003: 19). Bu konuda, örneğin, Alman romantizminden beslenen Alman milliyetçiliği, dili, Johann G. Herder’in ileri sürdüğü üzere, bir araç olarak değil bir tarih mirası, milletin karakterinin bir ifadesi olarak görmüştür (Dumont, 1992: 113-132). Cumhuriyet ideologlarının Türkçe’yi Osmanlı’nın köylü veya halk tabanının dili olarak gören teorisi, ideolojik anlamda bu bakış açısına sahiptir. Öne sürülen tema, Türklük “özünün” Anadolu’da baskı altında kalmış olmasından yola çıkar. Bu düşünce, Türk halk dilini yeniden canlandırmayı, “modern” genel kullanım ve edebiyatta araç haline getirmeyi hedefleyen siyaset ile el ele gitmiştir. Bu anlamda aranan “öz” aslında, Osmanlı’da yüzyıllar boyunca etkin kalmış bir “metinlerarası” süreklilik (Kristeva, 1984) içinde kendini korumayı başarmış Türk halk dilinin “yeniden

hatırlanılması”nda bulunur. Örneğin Namık Kemal, bir seküler ahlak birliği anlayışı ve bunun bir “mobilizasyon aracı” olarak dilde kullanılması fikrindeydi. “Türk” sözcüğünün, dilin ve halkın adı olarak geri kazanılması yolundaki sürecin son halkalarından biri, Osmanlıca’dan Arapça ve Farsça köklerin ayıklanması, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi “Türk milliyetçiliğini” desteklemek üzere “saf” Türkçe’nin yaratılması olmuştur (Kafadar, 2004: 352).

Erken Cumhuriyet yıllarında devleti, Türkçeleşirmeyi daha da ileri götürmeye yönelten düşüncenin, modern Türkiye’nin Arapçaya ya da daha geniş anlamda İslam kültürüne bağlılığını kesmeyi ve milli bir benlik oluşturmayı içeren hedefte olduğu söylenebilir. Tarih Tezi ise seküler bir milli kimliğin içeriğinin doldurulması ve teritoryal milliyetçiliğin özünü oluşturması açısından önemle işlenmiştir. Bu bağlamda hem tarih hem de dil teorilerinin birleştiği temel nokta, Türklük bilinci için eski çağların tarihsel ve potansiyel önemi, Osmanlı dönemi gibi “yabancı” faktörler ve etkiler zamanında bu bilincin gücünü yitirmesi ve Türk halkı ve diline Cumhuriyet rejimi altında “yeniden doğuşu” yaşatarak eski saygınlığını geri kazandırılması olarak görülebilir. Ayrıca, gerek dil gerekse de tarih teorileri yoluyla üzerine önemle gidilen bu “yabancılık” vurgusu, milli kimliğin içeriğine dair tartışmaların, “biz” ve “öteki”ler ayırımına indirgenen bir bakış açısı kazanmasına da vesile olmuştur.

Milli Kimlik Bilinci: “Biz” ve “Öteki” Ayırımı

Bu dönem Türk milli kimliğinin oluşturulması ve milliyetçiliğin içeriğinin belirlenmesinde üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise “biz” ve “öteki”ler ayırımında belirlenmeye çalışılan millilik bilincidir. Bu ayırım neticesinde, merkezinde azınlıklar meselesinin yer aldığı ve erken Cumhuriyet yıllarında görülen, ırkçı yaklaşımlara da kapının aralandığı bir ayrışma dönemine tanıklık edilmiştir. Özellikle 1930’larda Türkiye’de yaşanan gelişmeler, iki savaş arası dönemde Doğu Avrupa’da yaşananlarla aynı paralelliktedir. Bu ortak özellik tek bir “millet”in farklı birçok azınlık üzerinde hâkimiyet kurduğu yönetim şeklidir (Banac ve Verdery, 1995: 17-37). Soner Çağaptay’a göre bu olgu, Türkiye’yi de bir milletin birden çok azınlık üzerinde tahakküm kurduğu Doğu Avrupa ulus-devlet modelinin bir örneği olarak değerlendirebilir (2003: 602). Bu dönemde Doğu Avrupa gibi Türkiye de kendini “ulus-devlet” olarak görmüş ve nüfus sayımları gibi temel argümanlar

devlet için önemli birer araç halini almıştır.⁹ Bunun Türkiye özelinde gerçekleşme sebebiyle ilgili, din temelli millileştirme girişiminin, Türk milliyetçiliğini domine etmesinin Osmanlıdan kalan bir miras olduğu ve bu mirasın etnik ve dini kimlikler ve “millet sistemi”nin izlerini taşıdığı söylenebilir. Bunun etkisiyle Türkiye ayrık etnik gruplar olarak Kürtler gibi Müslümanlara sempati duymamış, çünkü Türk milliyetçiliği ülke topraklarında yaşayan tüm Müslümanları asimile etmeye yönelik kapsayıcı bir nitelik taşımıştır (Çağaptay, 2006; Kirişçi ve Winrow, 1997). Örneğin Copeaux, Milli Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı el kitaplarında milliyetçiliği, “Türk’ü milletine bağlayan bir aşk hissi” olarak tanımlandığını not düşer (2002: 45).

Milletleş(tir)me sürecin dinle kurduğu ilişkinin önemi, toplumsal olarak inşa edilmiş ve özünde ilişkişel olan milli kimliklerin kolektif olarak tahayyül edilmesinin, başka bir kimliğin ‘öteki’leştirilmesine bağlı olduğu önermesinde aranabilir. Nitekim kolektif kimlik ile bireysel kimliğin ilişkisi üzerine söylenenlerin iki önemli kategoriye ayrılabilceğini söyleyen Akçam’a göre, birinci eğilim, kolektif kimlik ile birey ilişkisini, “siz-biz” ilişkisi olarak ele alan ve özellikle milli kimlik etrafında yapılan tartışmalarda gözlemlenebilir. İkinci eğilimin ise, bu ayrımı reddederek, iki ayrı kimlik olmadığını söylerken kolektif kimliği bireysel kimliğin bir parçası olarak tanımlar. Bu ayrım, ilk defa Rousseau tarafından, “ortak arzu” kavramı ekseninde, bireyin “dışında”, başka bir yerden alınacak bir kolektif kimliğin olmadığı; ortak arzunun bireyin bir parçası olduğunu tezine göre şekillenir. Bu düşünce, Alman Romantizmini geniş ölçüde etkilemiş ve buradan Doğu Avrupa’ya (Türkiye dâhil) yayılmıştır. Buna göre örneğin millet, bir kültür, bir duygu olarak bireyin dışında değil, onun bizzat kendisidir (Akçam, 1993: 33-39). Böyle kabul edildiğinde de, “siz-biz” ayrımında Ayla Göl’e göre, “öteki”leştirmenin bir ayağı örneğin Ermenilerden hareket etmiştir (2005: 121).

Devletin “öteki”ne dair resmi görüşü, örneğin Türk Tarih Tezi’nde somut olarak yer almıştır. Bir milli kimlik oluşturmayı amaçlayan tezde Yunan’a karşı geliştirilen söylemle, Türklerin antik Yunan uygarlığının kurucuları olduğu ve çağdaş Türkiye’nin topraklarının ilk sakinlerinin de Türkler oldukları savunulmuştur. Bu bağlamda tezde, “Tarihin bugün Milattan dört bin yıl kadar geriye götürebildiği Akdeniz medeniyeti, Turova, Girit, Lidya ve İyonya” gibi uygarlıkları, “Orta Asya’dan, Ana Türk yurdundan ayrılmışa

⁹ Nüfus sayımlarının, devletlerin vatandaşlarını sınıflandırma ve ayırıştırma politikalarına etkileri için bkz. (Kertzer ve Arel, 2002: 1-42).

mecebur kalmış olan Türklerin” kurduğu ve “Ege Denizi’nin ve bunun garbındaki kıt’anın ve Trakya’nın dahi ilk sakinleri aynı menşe ve ırktandırlar (Türktürler)” düşüncesi işlenmiştir (Millas, 2002: 201). Bu uygarlık “Yunan’a karşı” bir Anadolu kültürü olarak tanıtılır (Millas, 1998: 254-265). Bu doğrultuda haritalar hazırlanarak, Türklerin Orta Asya’dan göç okları Batı Anadolu’ya hatta Yunanistan’a vardırılmıştır (Deliorman, 2009: 15). Türk milliyetçiliğini, Türkler ve ‘öteki’ ayırımında “nesnel gerçeklikler” olarak kuran bu söylem, Türk milli kimliğini temel değer saymıştır (Millas, 2002: 194). Teze benzer yorumlara, milliyetçi/milli Türk tarih yazıcılığında da sık sık rastlanır.¹⁰

Milliyetçi söyleme göre, nasıl toplumun millileşmesi kaçınılmaz bir süreç ise, doğal olarak bilginin de ulus-devletin hizmetine girmesi doğal ve arzu edilir bir süreçtir. Bu süreçte, ulus-devlet formasyonu ile bilgi formasyonu arasında sıkı bir ilişki kurulduğu gözlenmiştir. Taha Parla, bu doğrultuda resmi ideolojinin bakış açısını aktarır: “Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir” (1995: 72). Bu nokta, Türkiye örneğinde milletleş(tir)me sürecinin, hem söylemsel yaklaşımlar hem de modern teknolojiler bütünselliği içerisinde düşünülmesini gerektirir.

Milli kimliğin belirlenmesine dair diğer bir eksen ırkçı düşünceler oluşturacaktır. Irkçılığın da Batı’da hegemonik olduğu bir dönemde Türkiye’yi etkisi altına aldığı söyleyen Emre Arslan, özellikle 1930’larda devletin ırkçılığı resmi ideolojiye eklemleme ve hatta belirli ölçülerde uygulama girişimleri içerisinde olduğunu, bu doğrultuda ırkçılığına ilham ve cesaret veren uygulamalara giriştiğini yazar. Örneğin o dönemde devlet kurumlarına kabul edilme koşulları ilan edilirken açıkça “Türk ırkından olmak” koşulu dile getirilir (2002: 410-412). Aynı doğrultuda Afet İnan’ın, irki birliğin bilimsel temellerinin atılması anlamındaki çalışması sayılabilir. Bu çalışmanın ana materyali 64.000 kişi üzerinde uygulanan bir ankettir ve bu örneklem üzerinden yapılan antropometrik ölçümlerin neticesinde, “en eski çağlardaki cetlerimize olan bağlılığımızı göstermek ve kuvvetlendirmek” amacıyla “bu yurda sahip ve hâkim oluşumuzun böyle maddi bir delile dayanarak” ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçları, “Türk vatanında (Anadolu ve Trakya) bazı istisnalar hariç homojen bir ırksal yapı gösteren bireylerin yaşadığının ‘bilimsel olarak’ kanıtlandığını” ortaya koyarak, “Türk ırkının vatani

¹⁰ Bu yönde karşılaştırmalı çalışmalara örnek metinler için bkz. (Adanır, 2002).

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk Düşüncesi ve Halkçı Söylem

Anadolu'da Türklerden başka kimsenin yaşamadığı" vurgulanır (İnan, 1947: 1, 178, 180-181). Ayrıca, ırkçı politikaların hayata geçirilmesinde Türk Ocakları önemli bir yer tutmuştur. "Gayrı Türk anasır"ın yaşadığı Doğu bölgelerinin gözetim altına alındığı" ve "Türkçe'den başka lisan kullanan muhacirler ve gayrimüslim unsurların "Türkleştirme" misyonunun öznelere oluşturdukları bu süreçte Türk Ocakları, resmi "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyaları ile etnik ve kültürel irki milliyetçiliği Anadolu'ya taşımaya çalışmışlardır (Üstel, 2002: 263).¹¹

Bu dönemde ırkçı uygulamalar paralelinde işleyen resmi ideoloji, milli kimliğin şekillenmesinde bir diğer sığata, "yurttaş"a gönderme yaparak da kendini yeniden üretmiştir.¹² "Kültürel aidiyet" duygusu temelinde devlet tarafından inşa edilmek istenen medeni yurttaş profilinin "yurttaş" cephesiyle ilgili özelliği, "makbul yurttaş"ın¹³ niteliği açısından sivil değil, ama Jean Leca'nın tarif ettiği biçimiyle; "bütün aidiyet eksenleri üzerinde devlete aidiyet" (Leca, 1998a: 31; Leca, 1998b: 11-20) anlamında "militan yurttaş" olmasıdır. "Militan yurttaş"ın üzerinde inşa edildiği yurtseverlik eksenini erken Cumhuriyet döneminde yurttaş profilinde, yurttaşlığın önkoşulu olarak doğrudan yurtseverliği öne çıkarmıştır. Bu yurtseverlik ise, yalnızca teritoryal sadakat ekseninde değil, aynı zamanda kültürel ve etnik anlamda bir duyarlılık ve akrabalık duygusuyla beslenen bir anlayış etrafında biçimlenmiştir. Fusun Üstel'e göre, bu anlayış, yurttaşın donatıldığı hak ve vazifeler bütünüyle ilgilidir (2002: 277). Bu bağlamda, Ayşe Kadioğlu'nun ifadeleri ile "Türkiye'de birey-vatandaş yerine vatandaş-bireyin varlığından, yani vatandaş olgusunun her zaman bireyselliği gölgede bıraktığından" söz edilebilir (Kadioğlu, 1996: 177-193; Kadioğlu, 1999).

Resmi milliyetçi söylem, milli kimliği, Doğu/Batı ayırımında bilindiği şekliyle, bir taraftan kültürel bir milliyetçilik vurgusu ile dilden etnisiteye varan geniş bir yelpazede Almanya gibi geç modernleşen tipe örnek oluşturacak bir biçimde belirleme girişiminde olduğu gibi; diğer yandan Fransız örneğindeki gibi yurttaşlık bağı, hukuki statü gibi unsurlar üzerinden söylem geliştirerek toplumsallaştırmaya da yönelmiştir. Bu "iki uçluluk" imparatorluk yapısından ulus-devlete dönüşen modern Türkiye'nin devlete millet yaratma sürecinde

¹¹ Ayrıca, dilde homojenleşmenin milli birlik oluşumu açısından önemi konusunda Avrupa Birliği özelinde örnek bir çalışma için bkz. (Griffiths, 2010: 169-188).

¹² Türkiye örneğinde ırkçılığın doğrudan yurttaşlıkla kurulan ilişkisi açısından bkz. (İşyar, 2005: 343-360).

¹³ "Makbul yurttaş" profilinin erken Cumhuriyet dönemi evrimi için (Üstel, 2009).

karşılaştığı toplumsal temeller üzerindeki gidiş-gelişlerinin bir sonucu olarak okunabilir. Nitekim ulus-devletin şekillenme aşamasında milli kimliğe dair önermelerin muğlaklığı ve kararsızlığı, Cumhuriyetin ilk yılları boyunca birbirinden farklı söylemleri de doğurmuştur.¹⁴ Bu durum, aynı zamanda, Türk siyasal pratikleri içinde geniş bir çeşitlilikle eklemelenmelerin olabilmesine de zemin hazırlamıştır. Bu zemin ise milli kimliğin içeriğine dair farklı söylemlerin üretilmesine ön ayak olmuştur. Bu süreç, resmi devlet söylemiyle zaman zaman paralellikler gösteren zaman zaman da karşıtlıklar barındıran birçok söylemin en azından düşünsel faaliyetler alanında yarıştığı bir döneme denk düşer. Bu dönemin önemli söylemlerinden ikisini, esasında doğuş anları itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına rastgelen Anadoluculuk düşüncesi ve halkçı söylem oluşturmuştur.

Türk Milliyetçiliğinin Coğrafi Çerçevesi: Anadoluculuk Düşüncesi

Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de milli kimliğin içeriğinin belirlenme girişimi sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde, Anadolu'da yaşayan halk özeline odaklanmıştır. Temelde Anadolu'nun Türklerin “anayurdu” olduğu önermesinden hareket eden bu yaklaşım, başlangıçta dilbilgisi açısından ilginç bir durumu da ortaya koyar. Nitekim, “Anadolu” kelimesinin Batı dillerinde karşılığı olan “Anatolia”, ne “ana”dır ne de “dolu”. Eski Yunancadaki “*Anatole*”den gelen “Anatolia”, Doğu ve Doğulu anlamlarında “güneşin doğduğu yer” anlamına gelir. Fakat Delaney'in, Türkiye'de ulus-devlet milliyetçiliğinin yapımını destekleyen aile retoriğinin ve Türk milli kimliğinin benimsenmesinde, devlet baba ve anavatan imgelerinin etkili olduğunu işlediği yazısında bu imgelerin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kullanılış tarzlarına işaret ettiği gibi, buradaki kavramsal göndermeler dikkat çekicidir. Nitekim Delanty, milli sınırların saptanmasında, onun toprağı üzerinde doğup, ekmeğini yiyenlerin (vatandaşlar), artık birbirlerine kardeşler gibi bağlı oldukları, kardeşlerin fiziksel tözü anneden gelmesine rağmen, temel, nihai kimliğinin babadan geldiğini; böylece ulus-devlet, devlet baba ile anavatanın ortadan kaldırılamaz birliği gibi tasarlandığını yazar (aktaran Önderman, 2007: 132). Bu tespit, “vatan” kavramının önemini gözler önüne sermekle birlikte

¹⁴ Dönemin kimlik tartışmaları açısından genel bir okuması için bkz. (Bora, 1997); Milli kimliğin içeriğine dair tartışmaların seyri ve bu süreçte yaşanan temel çelişkiler açısından bkz. (Kadioğlu, 1996).

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk Düşüncesi ve Halkçı Söylem

Anadolu'nun kavramsal çağrışımları açısından da dikkate değer bir nitelik arzeder.

Cumhuriyet'in ilanı ve yeni Türk devletinin inşası aynı zamanda üzerinde yaşanan toprakların da vatan olarak tanımlanması ile hemen hemen eş zamanlıdır. Yeni Cumhuriyet ideolojisinin milliyetçi içeriği “vatan”ı yeniden tanımlamış ve yüzyıllardır çok geniş bir coğrafyaya egemen olan eski, çok milletli imparatorluğu “doğal” sınırlarına ulaştırmıştır. Vatan kavramının toprak üzerinden okunması, bu tasavvurun ilk adımlarıyla başlatılmıştır. Bu doğrultuda Cengiz Aktar, millet yaratmak mecburiyetindeki Cumhuriyetçi seçkinlerin, imparatorluk ve İslam evrensellikleri arasında sıkışıp kalmış Türk farklılığını yaratma yolunu seçtiklerini; fakat Türk farklılığının ancak ileriye dönük ve geriye bakmayan bir milli tarihin, kültürün yenilediği, içeriğin gelecekte belirleneceği bir kimlik tarifini gerektirdiğini söylerken Anadolu'ya dikkati çeker ve “yaratılmak istenen ‘Türk ulusu’nun, modern ulusu tarif eden hiçbir homojen yerel göndergeye dayanabilecek durumda” olmadığına vurgu yapar. Aktar’a göre eldeki malzeme şudur: “Soy bakımından 11. yüzyıldan beri azami derecede karışarak, toplu din değiştirmeler sonucu iyice melezleşerek var olan Anadolu Türklüğüne ilaveten 19. yüzyıl boyunca doğrudan Rusya’nın, Kafkasların Müslüman toplulukları üzerindeki şiddetli baskısı, diğer taraftan da Batıdan Balkanlardaki toprak kayıpları sonucu göç ve iltica etmiş, ezici çoğunluğu Türk olmayan Müslüman topluluklardan, Kürtler ve Araplar gibi İmparatorluk mirası Müslümanlardan müteşekkil bir Anadolu mozaigi” (2002: 77-78). Aktar’ın işaret ettiği “Anadolu mozaigi”, vatan kavramının siyasi ve fiziki sınırlarını belirleyerek Anadolu’yu Türk milli kimliğinin merkezine yerleştirmiştir. Anadoluçuluk düşüncesinde, Türk kimliğinin Osmanlı yorumundan Anadolu yorumuna geçişi süreci, Cumhuriyet’in ilanı sonrasında şekillenmekte olan yeni kimliğin en belirleyici ögesi olarak ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkışı sırasında Anadoluçuluk düşüncesinin etrafında toplananların farklı dünya görüşlerine sahip olmaları bu akımın değişik kollarda ilerlemesine neden olacaksa da, bu düşünce, özetle “Anadolu Anadoluçuludur” diye formüle edilebilir (Deren, 2002: 533). I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlıcılık, Turancılık ve Panislamizme yönelik eleştirilerin giderek yoğunlaştığını söyleyen Hilmi Ziya Ülken Anadoluçuluğun temelini bu eleştirilerin oluşturduğunu söyler. Bu bağlamda, Anadoluçuluğun öncelikle bir kültür hareketi olarak ortaya çıktığını yazan Ülken, 1918 yılında Mülkiye’de öğrenciyken Anadolu’yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak ele aldığını ve

arkadaşı Reşat Kayı ile birlikte 1918-1919 yıllarında *Anadolu* isimli el yazma bir dergi çıkardığını not düşer. Aynı dönemde, 1919 yılında Ülken'in yazdığı *Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri* adlı kitap "Mülkiye öğrencileri arasında büyük etki yapmış ve İslam tarihine dönük olan araştırmaların Anadolu tarihine yönelmesine" neden olmuştur.¹⁵ Ülken, bu yönelmede, Anadoluçuluk düşüncesinin sadece kültürel bir hareket olmaktan çıkarak siyasi içerik kazanmasında 1924 yılında Anadoluçuluk düşüncesini sistemli bir biçimde ele alan *Anadolu Mecmuası*'nın yayın hayatına başlamasına dikkat çekmiştir. *Anadolu Mecmuası*, Nisan 1924-Şubat 1925 tarihleri arasında toplam on iki sayı yayınlanmakla birlikte Türk fikir ve edebiyat tarihi açısından önemli bir dergi olarak dikkat çeker (Doğan, 1991; Doğan, 1995: 500-508; Tonga, 2011: 138-142). Dergide, bir vatan olarak benimsenen Anadolu'ya dair kültürel ve etnolojik incelemelere yer verilerek, Anadolu tarih anlayışını ortaya koyan yazılar yayınlanmıştır. Örneğin ilk sayısında Turancıların egemen olduğu tarih anlayışını eleştiren Mükremin Halil Yinanç'ın makalesinde, milliyetçilik düşüncesinin milli tarihin verilerine göre biçimlendirilmesi işlenmiştir. Turancıların unuttuğu veya dikkate almadığı şeyin tarihsel kader birliği olduğunu yazan Yinanç'a göre, vatanın ifade ettiği anlam da tam olarak budur. Turan'la millet gerçeğinin en önemli ögesi olan tarihsel kader birliğinin oluşmasını beklemenin gerçekçi olmadığına işaret eden Yinanç, ırk birliğinin ise hiçbir zaman milli birlik biçiminde değerlendirilmemesi gerektiğini söylerken, Osmanlı tarihçiliğinin 1071'den bu yana süreklilik gösteren Anadolu tarihini yapay parçalara ayırarak bir kısmını Selçuklu diğer kısmını da Osmanlı tarihi olarak nitelendirmesine de karşı çıkmıştır. Ona göre, tarihin ismi, "Anadolu Türkleri Tarihi" ya da sadece "Anadolu Tarihi" olmalıdır (aktaran Ülken, 1998: 478; Üstel, 1993: 50).

Anadolu'yu bu şekilde tarihlendiren Anadoluçuluk düşüncesine göre bir halkın millet haline gelmesi için ortak kültür ve ortak vatan gerekli koşullardır. Bu doğrultuda, öncelikle, nesnel farklılaştırıcı unsur olarak Anadolu'yu diğer coğrafyalardan ayıran dil ele alınmıştır. Türklerin, İslam'ı benimseseler de kendi dillerini korumuş oldukları ve idare ya da saray dili olan Osmanlıca'da bol miktarda Arapça ve Farsça sözcükler kullanılmakla birlikte, Arapça'yla karıştırılmayacak olan bir Türk dilinin varlığı kabul edilmektedir. Bu noktada Anadolu köylüsünün, yabancı söz dağarcıklarından daha az etkilenen ve görelî

¹⁵ Türkiye'de düşünce tarihi üzerinde önemli bir eser kaleme almış olan Hilmi Ziya Ülken bu konuyu detaylıca işlemektedir. Bkz. (Ülken, 1998).

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk
Düşüncesi ve Halkçı Söylem

olarak daha saf bir Türkçe konuştuğu tezi işlenerek, Türkler ve Araplar arasındaki farklılaşmanın ana unsuru olan dilin, Türk milliyetçiliğinde önemli bir yer işgal ettiği ifade edilmiştir (Tachau, 1963: 167). Bu bağlamda Mithat Atabay, Anadoluçuların yayın organlarından *Millet* dergisinde işledikleri temel tezin, birliği oluşturan maddenin coğrafya oluşu ve insan ile ruhu oluşturan tarih, dil, edebiyat, ahlak, din, sanat ve diğer unsurların hepsinin birleşerek milleti oluşturduğu inancı olduğunu yazar (2002: 528). Bu bağlamda milliyetçiliği bir tarih bilinci olarak ele alan Anadoluçuluk, Anadolu toprakları üzerinde gelişen Türk tarihini esas almıştır. Anadolu’da gerçek anlamda kültürün Türkmenlerin Anadolu’ya gelişiyle kurulduğu ve buna göçebe kültürü denmesinin yanlışlığı üzerinde duran Anadoluçulara göre, Türkmenlerin gelmesi ve Anadolu’ya İslam’ın girmesi ile Orta Asya’nın savaşıllığı, Eti köylüsünün tarımı ile kaynaşmış ve İslam diniyle yeni bir Anadolu halkı oluşmuş; milli tarih başlamıştır. Bu yaklaşım Süleyman Seyfi Ögün’e göre, “Turancı hareket içinde en şaşalı dönemlerini yaşayan pür tarihçiliğin, Anadoluçu akım içinde yerini felsefi düşünceye bırakmasına vesile olacaktır” (aktaran Bayraktar, 2009: 49).

Anadoluçulara göre; “Anadolu halkının Osmanlı İmparatorluğu içinde bir kuvvet ve iktidar sahibi olabilmesi için bilinçli bir ‘milliyet kültürü’nün oluşturulması gerekmektedir. Bu ise ancak eğitimle gerçekleştirilebilirdi: ‘Birinci Dünya Savaşı’nda sonra Anadolu’da kurulan milli hükümet eğitimin sonucunda oluşan ‘milliyet kültürü’nün bir evresidir” (aktaran Atabay, 2002: 528). Bundan sonra, Anadolu’nun bilimde, sanatta, folklorda tüm sosyal ve kültürel alanlarda bir Rönesans yaratması düşünülmüştür. Çünkü Anadoluçuluk, Anadolu’da yeni bir kültürün oluşturulduğunu; Türkiye Türkleri’nin kendilerine özgü dil, edebiyat, güzel sanatlar, din, gelenek ve görenekler meydana getirdiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu kültürel miras üzerinde araştırmalar yapan, halk şairleri, halk adetleri ve inanmalarını, halk tabirlerini, folkloru ortaya koymaya çalışan Anadoluçular, Anadolu kültürünün dünya çapında bir kültür haline gelebilmesi için “mahallilik” ve “öz cevherlik” özelliklerinin, modern gerçeklere göre hazır hale getirilmesi görevinin aydınlara düştüğü kanısındadırlar. Anadolu’da düşünce hayatının canlandırılmasının zorunlu olduğunu savunan Anadoluçular, bu konuda çok merkezli bir kültür hayatının yaşandığı Selçuklu dönemini de örnek olarak göstermişler ve Anadolu’da düşünce hareketlerinin yayılması için, fakülteleri değişik şehirlerde olacak bir “Anadolu Üniversitesi” kurulması fikrini de ortaya atmışlardır (aktaran

Atabay, 2002: 529). Anadoluculara göre, ancak böylelikle Anadolu Türklüğü'nün uzun yıllar ihmal edildiği, hatta unutulduğu ya da kaybedildiği düşünülen maddi ve manevi varlığı tanınabilir ve ayağa kaldırılabilirdi. Levent Bayraktar bu gerekçelerle Anadoluculuğun hem bir ilimcilik, hem kalkınmacılık, hem ahlakçılık ve maneviyatçılık, hem de felsefi anlamda Türk hümanizmasını gerçekleştirecek bir hareket olarak tasarlandığını yazar (2009: 49).

Bu olgu, Anadolucu hareketi, resmi milliyetçilikten ve ırkçı söylemlerle birleşen Türkçülük ve Turancılıktan farklı bir vatanseverlik ve ortak tarih duyguları etrafında gelişebilecek romantik öğeler taşıyan bir 'toprak milliyetçiliği' olarak da gösterebilir. Diğer taraftan, Anadoluculuk, çerçevesini Misak-ı Milli ile sınırlandırmasıyla aslında kolayca resmi ideoloji ile örtüşebilir gibi görünmektedir. Ancak Anadoluculuk hiçbir zaman tam olarak resmi görüş haline gelmemiştir. Bunun nedeni, Anadoluculuğun İslam'a olan ılımlı yaklaşımı ve İslam'ı Anadolu kültürünün kurucu öğelerinden biri olarak tanımlaması olarak görülebilir. Nitekim Anadoluculuğun önemli isimlerinden Nurettin Topçu, "Anadolu romantizminin, dini temel ve ruhu tasavvufta barınan İslam, ahlaki aşk ve fedakârlık sanatının temeli Anadolu'nun destanları, masalları ve halk türküleri'nden doğacağını" ileri sürmüştür. Bu bağlamda Topçu, milli tarihi Malazgirt Savaşı ile başlattıktan sonra Selçuklular tarafından Rönesans'ın başlatıldığını belirtirken; Türk dünyasının ancak İslam medeniyeti içinde uyanış göstermiş olduğuna, İslam medeniyetinin ise başından itibaren Türk-İslam medeniyeti halinde geliştiğine dikkat çekmiştir. Ona göre, Rönesansı hazırlayan şartlar milletlerin tarihlerindedir. Topçu bu doğrultuda; "nasıl İtalyanlar eski Yunanı örnek aldılarsa, biz de felsefesi ve mimarisıyla Selçukluyu örnek almalıyız" demiştir (2006: 77-78). Topçu ile benzer, Ülken de, destanları, milletin ortak değerler etrafında bütünleşmesi için mutlaka fark edilmesi ve değerlendirilmesi gereken bir kaynak olarak görmüş ve Anadolu'nun vatanlaştırılması sürecinde bu topraklarda yaşanan bin yıllık kültürel hayatı ve ortak mukadderatı irdelemiştir. Örneğin ona göre Malazgirt, sadece Anadolu'nun kapılarını sonsuza dek Türklere açan bir zaferin adı olmayıp, kolektif hafızayı oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. Bu yüzden Malazgirt adında bir destan yazmak istemiş ve uzun yıllar üzerinde çalışmıştır (Ülken, 1974: 23).

Anadoluculuk düşüncesinde, İslam'ın Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra bir "kültür harmanı" olarak görüldüğü ve bugünkü Türk kültürünün

bunun neticesinde vücut bulduğu düşüncesi işlenmiştir. Onlara göre, Müslüman Türkler Anadolu'ya gelmeden evvel, Anadolu'da binlerce yıllık tarih sonucu yerli bir kültür teşekkül etmişti. Bu kültürde ilkin Hitit, Sümer, Asur, Urartu gibi eski Anadolu topluluklarının büyük yeri vardır. Nihayet, pagan Roma ve özellikle Hıristiyan Bizans kültür odaklarının birkaç çeşit Hıristiyanlık mezhebi, Anadolu İslam-Türk kültürüne kaynaklık etmiştir. Bu kültür çeşitliliğine, Ermeni ve Grek gibi Anadolu'da "tarihi haklar" iddia edenler de dâhildir. En nihayet, Orta Asyalı Türklere ait Göktanrıci ve Şamanist, Çin ve Hint Budist, Maniheizt perestişler, Moğolların animist inançları, İran'dan Zerdüştlük ve Şiilik, biraz da Sünni İslam ilavesiyle "Anadolu'nun ırki ve kültürel harmanı" tamam olmuştur (Tozlu 2004: 398). Bu bağlamda Ögün'e göre, vatan kavramı, Anadoluçulukta "yerel-tarihsel, kültürel değerlerin savunulmasını ve korunmasını" içermektedir. Bu doğrultuda Topçu'nun konuyla ilgili düşüncelerini; "Nurettin Topçu'nun Anadolu sentezi dediği tarihsel oluşum, toprağa dayalı üretim ile İslam arasındadır. Topçu'da, Türk ve Müslüman kimlikleri, değişen siyasal konjonktürlere bağlı olarak dönüşümlü bir şekilde kullanılacak standartlar halinde değil, iç tutarlılığı sağlam bir tarzda ortaya konulmaktadır" şeklinde yorumlar (2004: 415).

Topçu'nun ifade ettiği anlamda bir romantizm biçimi olarak düşünüldüğünde Anadolu düşünceci, Türk milli kimliğinin inşa sürecinde, özellikle Doğu-Batı kimlik gerilimi bağlamında özgül bir kimlik tasarımı yönelmesi, Köker'e göre, "Cumhuriyet'in kuruluş evresinde devletin meşrulaştırıcı temeli olarak işlev görececek bir 'milli kültür'ün oluşmamış olmasıyla doğrudan ilgilidir" (1995: 73-74). Bu bağlamda Bora, Türk milliyetçiliğinin geç-romantizminin çarpıcı bir sendromu olarak vatan anlamında Anadolu'nun mistifikasyonunu verir (1996: 186). Bu bağlamda, örneğin, Yahya Kemal'in Kurtuluş Savaşı sırasında kaleme aldığı yazılar, vatan romantizmindeki açığı kapatmaya yönelik parlak örnekler olarak anılabilir (Beyatlı, 1975).¹⁶ Fakat Anadolu'nun coğrafi ve tarihsel kültür malzemesinin milliyetçi bir bakışla mistifikasyonu Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca yüzeysel kalmıştır (Kaplan, 1992: 41). Her ne kadar düşünsel temeller oluşmaya başlamış olsa da vatan ağırlıkla "Türk'ün destansı dirilişi"nin soyut mekânı olarak yüceltilmiş ve Anadolu'nun Türklerin tarihsel anayurdu olduğunun kanıtlanması çerçevesinde sınırlanmıştır. Yine de Ögün, "milli uyanış" olarak

¹⁶ Özellikle Yahya Kemal'in hocası Albert Sorel'le bir konuşmasındaki vatan kavramı için bkz. (Beyatlı, 1975: 16-20).

gördükleri Anadolu hareketinin başarıya ulaştığını gören Anadoluların, Anadolu insanının başarısının sırrını veren ruhu, tarihsel kader birliğinin ürünü olarak görmeleri ve ruhsal bir eylemi ancak inanış sağlamlığı ve sürekliliğinin sağlayabileceğini düşünmelerinin, Anadoluculuk düşüncesinin devamlılığını sağladığını söyler (1992: 27). Bu bağlamda sadece felsefi bir akım olmaktan ziyade, sosyolojik ve siyasi açılımları da barındıran bir düşünce hareketi olarak Anadoluculuk, dağılan imparatorluk coğrafyasında savunulabilecek toplumsal, felsefi, siyasi ya da ideolojik denilebilecek tavır alışını şekillendirmeye çalışmıştır.

Tachau'nun da dikkat çektiği gibi, bazı farklılıklar olmakla birlikte Anadolular ile Türk Tarih Tezi'nin birbirine yakın durduğuna da değinilebilir (1963: 536). Anadoluculuk ve Türkçülüğün tezin söyleminin iki kutbundan türetilmiş olduğunu söyleyen Zafer Yörük'e göre de, birinci kutup, bütün uygarlıkların Türk kökenli olduğu önermesi, ikinci kutup ise Türk tarihinin Osmanlı ve İslam kültürü öncesi köklerine vurgudur. Tarih Tezi'nde savunulan, "Türkler hem Orta Asyalı hem Anadolulu hem de Batılıdır" önermesindeki sorunsal, Türkçü ve Anadolucu kimlik önerileri arasında bir söylemsel bölünme halinde somutlanmıştır. Burada yapılması gereken bir gözlemin, her iki söylemin de süreç içinde, Tarih Tezi'nde zikrediliş amaçlarından giderek uzaklaşması; hatta bu amaçları tersine çeviren işlevler yüklenmiş olması gerektiğini yazan Yörük, öte yandan, Anadolucu argümanın asıl amacının, bütün uygarlıkların kaynağının Türkler olduğunu göstermekten, gerek söylemdeki kaymalar gerekse de popüler düzeyde algılanış ile Akdenizliliğin yüceltilmesi etrafında bir çeşit Greko-Türk kimliği oluşturma çabası izlenimine dönüştüğünü eklemiştir. Ona göre, ortaya çıkan durum, Türkler uygarlığın kökeni olmasa da Anadolu ve Akdeniz uygarlıklarının etkisiyle uygarlaşabilir önermesine çok yaklaşan bir "sapma" olmuştur (2002: 319).

Başlangıcında *Anadolu Mecmuası* çevresinde şekillenen yeni bir tarih, coğrafya, folklor, sosyoloji ve düşünce tarzı geliştirmeye teşebbüs eden Anadoluculuk hareketi, dergi yayın hayatını sona erdirdikten sonra da çeşitli zeminlerde temsil edilmeye ve işlenmeye devam etmiştir. Anadoluculuk, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin yeni bir siyasal şekillenmeye girdiği dönemde farklı yorumlara kaynaklık etmiş ve İslami Anadoluculuğu savunan Nurettin Topçu'nun muhafazakâr Anadoluculuğu milliyetçi-muhafazakâr eğilimlerle eklenerek bugünlere kadar taşınmıştır. Diğer yandan, *Anadolu Mecmuası*'nda temelleri atılan ve zenginleşerek evrimlenen bu çizgi ile aynı

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk Düşüncesi ve Halkçı Söylem

kökten ve kaynaktan beslenmeyen farklı bir Anadoluçuluk anlayışı olan “Mavi Anadoluçuluk” hareketi de düşünce hayatındaki yerini almıştır.¹⁷

Son tahlilde, her ne kadar geleneğe ve geçmişe romantik ve ılımlı yaklaşımlarıyla, resmi kimlik siyasetinin milli kimlik içeriğini tam olarak istenen kıvamda doldurabiliyor olmasa da, toprağa dayalı teritoryal bir milliyetçilik örneği ve milli kimliğin asli unsuru olarak görülmek istenen Anadolu halkına dair vurgusuyla, resmi ideolojiyle örtüşen Anadolu söyleminin, erken Cumhuriyet yıllarında milli bilince doğrudan etki yaptığı söylenebilir. Bu noktada, gerek ilk dönem Anadoluçuluğu gerekse de farklılaşan kollarıyla birlikte sonraki dönem Anadoluçuluğunun üzerinde ısrarla durdukları kavram olan “halk” vurgusu paralelinden hareketle, erken Cumhuriyet yıllarında Türk milli kimliğinin içeriğinin belirlenmesindeki rolüyle halkçı söyleme geçilebilir.

Türk Milliyetçiliğinin Popülist Temelleri: Halkçı Söylem

Erken Cumhuriyet yılları Türk milliyetçiliğinin ve milli kimliğin içeriğinin belirlenmesinde temel vurgularından biri olan halkçılık düşüncesinin genel bir ideolojik akım haline gelmesi, ortaya çıkış koşulları dâhilinde, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Rusya’daki Narodnik hareketi ve Alman *Völkisch* ideolojisi ile gerçekleşmişti. Alexander Herzen’in fikirlerinden ilham alan bir grup aydınının “halka doğru” sloganıyla taşraya açılması ile başlayan süreç (Öztan, 2006: 79); Paul Taggart’ın ifadesiyle, kendi içinde “yarı dinsel

¹⁷ Bu yazının konusu olmamakla birlikte kısaca değinmek gerekirse, başta Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat olmak üzere Mavi Anadoluçular, ilk dönem Anadoluçuluğundan farklı temellere dayanan bir tarih ve hümanizma anlayışıyla, bağımsız bir kol olarak Anadoluçuluk kavramını işleyerek Anadolu’ya dair yeni bir okuma ve kurgu teklif etmişlerdir. Erken Cumhuriyet yıllarının kültürel ve tarihsel bütünlüğü sağlanmış bir millet yaratma isteği sürecinde ortaya çıkan düşünsel yönelimlerden biri olan Mavi Anadoluçuluk hareketinin temel tezi, Batı ile bütünleşme sürecinde, Batının “öteki”leştirilmesi yerine varolduğu varsayılan tarihsel birliğin yeniden yapılandırılması tasarısıdır. Buradaki asıl vurgu da Anadolu coğrafyasına ait bir kimliğin “kayıplığı” ve bu kayıp kimliği bulma yolundaki çabalarda yatmaktadır. Bu amaçla, genel Batıcılık tasarımlarının yaptığı gibi “Batı”ya gitmek yerine “Batı”yı kendinde bulma denemesi ve köklere dönerek bütün bir uygarlık tarihini çevreleyerek, tarihin bir başka gözle yeniden değerlendirilmesi temelli bir tür hümanist, laik Anadoluçuluk hareketi olan “Mavi Anadoluçuluk”, Hititler ve İyonya kültürüne kazar uzanan bütüncül bir Anadolu kimliğini ön plana çıkartmıştır. “Mavi Anadoluçuluk” hareketi üzerine literatürde kapsamlı bir çalışma henüz yayınlanmamış olmakla birlikte, hareketin, Türk milliyetçiliği ve milli kimlik tanımlaması üzerine düşüncelerinin incelenebileceği çalışmalar için bkz. (Akyıldız, 2004; Akyıldız ve Kaya, 1999; Apaydın, 2010; Belge, 2006; Oktay, 1987).

bir inanmışlık atmosferi barındıran narodnik hareket” olarak Rus köylüsünün “saf ve temiz” olduğu varsayımından hareketle düşünsel bağlamda kendinden sonraki toplumsal ve siyasal hareketleri etkileyen bir niteliğe sahip olmuştur (2004: 66). *Völkisch* ideolojisi ise milli özgüven inşa etme hamlesi ile taşra idealleştirilmesi bünyesinde sürdürülen kapsamlı bir söylem haline gelmişti. Doğu Avrupa romantik fikir dünyasından etkilenen bu akıma göre, Alman köylüsü, Germen ırkının ve kültürünün “saf ve otantik” kaynağını oluşturmaktadır. Hem çalışkanlığı hem de sadakat ve dürüstlüğü temsil etmektedir. Şehir ise kozmopolit yaşamın, bir başka deyişle “köksüzlüğe” dayalı bir milliyetçilik karşıtı düşüncenin merkezidir (Öztan 2006: 80).

Benzer düşünceler etrafında II. Meşrutiyet’in siyasal ortamında Ziya Gökalp gibi isimlerin “halka doğru” hareketiyle ortaya çıkma şansını bulan halkçı söylem, Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından, yeni ulus-devletin kurumsallaşma sürecinde milliyetçi/modernleşmeci ideologların halkçılığa olumlu bakışı ile devam ettirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Mustafa Kemal, memlekette birbirinden farklı sınıfların yer almadığını, Halk Fırkası’nın bütün milleti kucaklayacak bir parti olduğunu ifade etmiştir. Fakat halkçılık, söylemi ve dayandığı kuram itibarıyla halk egemenliğinin güçlendirilmesi, hukuk ve siyaset bakımından eşit tutulması gibi ilkeleri kapsamamasına rağmen bu ilkelerin yorum ve uygulanışında devletçi görüşlerin ağırlıklı olduğu da görülmüştür. Tunçay, halkçılık anlayışının, milliyetçilikle sınırlandırılarak ve halk kavramının yerine millet kavramının konularak milliyetçiliğe dönüştürüldüğünü yazar (2005: 212). 1930’lu yıllarda, ulus-devletin resmi ideolojisi inşa edilirken izlenen tarih ve dil politikasına uygun olarak halkçılık anlayışı da milliyetçi söylemin emrine verilmiştir.

Yeni söylem, Cumhuriyet’in Osmanlı geçmişini “öteki”leştirilmesi çerçevesinde araçsal bir önem kazanarak, Osmanlı Devleti’nin, “Türk köyünü/köylüsünü ihmal ettiği”, “avam ile havas arasında uçurum yarattığı”, “halkın yaşayış biçimine uzak, yabancı ve yoz” bir kültürün parçası olduğu ileri sürülmüş, Osmanlı aydınınının kullandığı dil ve yaşam kültürü itibarıyla yabancılaştığı Anadolu insanına tepeden baktığı fikri işlenmiştir. Bu doğrultuda ulus-devletin yöneticileri, Osmanlı saltanatının ve aydınlarının “hakir gördüğü” halk yığınına, inşa edilen “milli kimliğin biricik kaynağı” olarak göstermek isteyerek ve de Osmanlı geçmişinin tüm sorunlu yanlarını, toplumsal, sosyal ve ekonomik çözülmenin nedenlerini, devleti idare edenlerde arayarak, halkı, “hem mağdur hem mağrur” olarak betimlemiştir. 1932’de

kurulan Halkevleri, bu zihniyetin taşıyıcısı olarak, doğrudan devlet kontrolünde milliyetçi amaçlara hizmet edecek şekilde faaliyet göstermişlerdir. Halkevleri ve 1939'da kurulan Halkodaları, hem halkı “millete dönüştürmek” hem de aydınlar ile köylüler arasında bir köprü kurma vazifesi üstlenmişlerdir. Ayrıca Halkevleri, ulus-devletin ideolojik aracı olarak, toplumu homojenleştirme çabasının parçası olmuştur. Bu çaba, 1920'li yılların sonundan itibaren yükselişte olan ve dönemin milliyetçi düşüncesiyle iç içe geçen halkçılık hareketinin taşraya bakışında söylemsel düzeyde köylüyü yücelten çizgiden sürdürülürken, Karaömerlioğlu'nun da dikkat çektiği gibi, temel gaye, mevcut nüfusun yüzde seksenini oluşturan köylüyü, yeni rejime alıştırmaya ve rejimle bütünleştirme şeklinde belirlemiştir (2001: 165). Merkez ile çevre arasındaki kültürel kopukluğun izlerini, “kimlik kırılmaları” adı altında değerlendiren Taşkın Takış da, Mardin'in divan edebiyatı ve halk edebiyatı karşılaştırmasından hareketle incelediği halk/devlet kültürel kopukluğunda bu noktaya dikkat çekmektedir (2007: 284). Modern Cumhuriyet'in Türkleşme ve Batılılaşma mücadelesinin öncelikli hedefi bu bağlamda, “halka doğru” yönelerek, Osmanlı/İslam/Doğu yabancı kabuğunun altında varlığını sürdürmekte olan Türklüğün “özünü” yeniden keşfetmek olmuştur. Sonraları, Türk Ocakları, Halkevleri ve Köy Enstitüleri, bir yandan Batılılaşmış kültürün işlevsel kurumları olarak, medeniyeti halka götürürken; öte yandan köylünün özündeki “saf”, “zeki, çalışkan” ve “uygarlıkların atası” Türk'ü keşfetmek arzusuyla da hareket etmişlerdir.

Aslında seçkinler ile halkın birbirlerinden kopmalarından duyulan kaygı, ilk Türkçü hareket içinde daha önce dile getirilmişti. Türkçülüğün “halka doğru” çağrısını seçen popülist platformu benimsemesi, halk edebiyatında, seçkinlerin kullandığı dil olan Osmanlı Türkçesi yerine halk Türkçesini milli dil olarak teşvik etmelerine ve sıradan insanların yaşamları, gelenekleri ve yaşam görüşlerinin Türk folkloruna yönelik bir ilgi ile birlikte “milli edebiyat”ın en yaygın temaları haline gelmesine vesile olmuştu. Bununla birlikte Günay Göksu Özdoğan, tek-parti dönemi Türkçü akımının Anadolu köylüsüne ve sıradan insanına yaklaşımını, ilk Türkçü hareketin benimsediği halkçı içerikten önemli ölçüde farklılık gösteren özel bir siyaset anlayışının parçası olarak işler (2002: 257-258). Nitekim Cumhuriyetle birlikte somut bir gerçeklik olarak gündeme gelen devlete bir toplum yaratmak ve bu doğrultuda yaratılacak toplumu ıslah etmek ve onu devletle organik bir bütünsel bağ içinde tasarlamak, “sınıfsız, kaynaşmış bir toplum” ülküsüyle halkçı söylemi geliştirmiştir. Fakat Ahmet

İnsel, fiilen toplumun hiçbir zaman yekpara olmadığına, toplumda din, sosyal sınıflar ve etnik kimliklerin, görünür kimlikler olarak kamusal alanda yer almasına karşı şiddetli biçimde gösterilen tepkilere dikkat çekerek bu düşüncenin gerçekten uzak yapısına değinmektedir (2009: 18-19, 22). Köker'e göre de, halkçılık çerçevesinde Türklüğü bir milli kimlik olarak tanımlayan yeni öğeler, modernleşme adına milletin "Türkleştirilmesi"ni meşrulaştırırken, modernist kuramcıların kabulü gibi, "olmadığı yerde milletin icat edilmesi"ni sağlamış; millet de artık kültürel çeşitlilik temelinde tarif edilememiştir. Farklılıklar ise "hayali bir topluluk" olarak milletin diğer siyasal topluluklar arasına yerleştirilmiştir. Bu kavrayış, Türklüğü, geleneksel özdeşlik formlarına bir alternatif olarak sunar. Köker'in dikkat çektiği üzere, böylece, Türk milliyetçiliği halkçılık ilkesiyle çelişen bir sonuca ulaşır: "Halk, artık milliyetçi siyasetin odağında değildir. Milliyetçilik, Türk halkının özgünlüğünü korumayı değil, Türk halkı için bir özgünlük yaratmayı hedefler hale gelir" (2006: 153).

Ulus-devletin bu erken döneminde milliyetçiliğin görünüşte hala halkçı olduğu ancak halkçılığın, folklorik bir anlatıya indirgenerek, halkın anlamının "saf ve biricik" kültürel form olarak sabitlendiği dar bir çerçeveden bahsedilebilir. Bu biriciklik ve saflığı, "Türk milletinin tarih boyunca maruz kaldığı dinin tarihsel olarak kanıtlanmış yozlaştırıcı etkisinden arındırarak yeniden keşfetmek ve korumak", bu tarz bir halkçılığın hedefi durumundadır. Bu bağlamda, yeni Türk milliyetçiliği söylemi, devlet ve millet arasında dikkatli biçimde tasarlanmış bir ilişki öngörür: devlet ve millet birbirlerinin varoluş nedenleridir. Devletin milletin birbirleri içinde erimeleri, türdeş toplum mitiyle haklılaştırılır. Böylece, resmi söylem, milli iradeyi devletle ve tek parti döneminde partiyle özdeşleştirerek, siyasal ve tarihsel bir varlık olarak "halk" kavramını, soyut ve tarih-dışı bir millet kavramıyla değiştirmiştir. Milliyetçilerin burada yaptıklarını John Breuilly, siyasal olanla olmayan arasındaki ilişkilerin muğlaklığıyla, toplumsal olanın kültürel ve siyasal olanla ve toplumla devlet arasındaki ayrımları yok etmek suretiyle kötüye kullanma olarak değerlendirir (Breuilly, 1994: 112). Bu doğrultuda "sınıfsız kaynaşmış bir kitle"nin oluşumu için hareket eden Kemalist kadrolar milli bir tabana dayanmadıklarından dolayı, Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kendi aracı kurumlarını yaratmışlardır. Örneğin Halkevlerine yüklenen en önemli görevlerden biri "halk-milleti" yaratarak, birlik ve beraberlik sağlamaktır (Yeşilkaya, 2009: 115-116). Ancak bu kurumlar toplumda yaşamakta olan farklı dünya görüşleri karşısında ara aşamalar olmaktan daha çok iktidarın kullandığı

kanallar olmuşlardır. Nitekim Özdoğan'ın da belirttiği gibi, “Anadolu ve Anadolu'ya dışarıdan taşınmış kültürel öğelerin ortak bileşkesi olarak ‘halk kültürü’ diyebileceğimiz yerel kaynaklar Kemalist kadrolar tarafından rağbet görmemiştir” (2002: 293).

Halkçılığın erken dönem içeriğine dair bu değerlendirmelere ek olarak, Kemalist projenin kritik özelliklerinden birinin, totaliter rejimlerin aksine kuvvetli bir anti-mobilizasyon ideolojisine sahip olması da eklenebilir (Atabaki ve Zürcher, 2004: 1-12). Bu özellik, erken dönem halkçılık ile köycülüğü aynı ideolojik perspektifte biraraya getirirken halka sunulan Türk kimliğinin içeriğini de bu yönde belirlemiştir. “Her feyiz”, “her kudret” ve “her saadeti”, halkta gören bu yaklaşım, halkı, “Anadolu'nun temiz kanlı cevherli köylüsünü”, “şuurlandırmalı”, “yenileştirmeli” ve “asrileştirmeli” düşüncesiyle hareket etmiştir (aktaran Varlık 2009: 268). Köycülüğü halkçılıkla birleştiren bu yaklaşım, 1930'larda uygulamaya konan, 1940'larda resmiyet kazanan Köy Enstitüleri ile birlikte ele alınabilir. Çünkü Köy Enstitüleri pratiğinin ve fikrinin gelişmesinde 1930'larda başlayan, köye ve köylüye ilginin artmasının dikkate alınması gerekir. “Halka doğru” sloganlaştırmasında olduğu gibi “köye doğru” bir nitelik arzedecek olan köycülük, özellikle rejimin köylerdeki zayıflığı göz önüne alındığında, enstitülerin rejimin ve Türk milliyetçiliğinin yeterince “milliyetçi” olmadığı düşünülen köylere götürülme projesinin de bir parçası olarak görülür (Karaömerlioğlu, 2009: 286). Köycülerin milli kültürün köylerde olduğu savını, Anadoluçuluk'da da görmek mümkündür. Bu noktada köylere atfedilen üstünlük anlamında ortak noktaların, Türk ırkının asıl olarak buralarda korunmuş olması yönünde olduğunu söyleyen Karaömerlioğlu'na göre, bu dönemde köycü düşünürler değişik ırkçı söylemlerden de zaman zaman yararlanmışlardır (2009: 294). Bu bağlamda halkçılık ve köycülük kavramları, dayanışmacı bakış açısı ile Tek Parti politikalarının temel dayanakları olarak gösterilebilir. Özellikle kültür ve medeniyet ayrımı çerçevesinde belirlenen içerik, kendine özgü değerler olarak, kaynağı halkta, Anadolu'da bulunmakta görür. Bu düşünce, “hakikati bilenlerin”, “halka doğru” giderek onlara ne yapmaları gerektiğini öğretmeleri anlamına gelmiştir. Erken Cumhuriyet'in milli kimliğe dair düşüncesinin bütüncül yaklaşımı, gerçekleştirilmek istenen reformların toplumsal yönünü, gerektiğinde “halka rağmen, halk için” sloganıyla özdeşleşmiş bir söylemde yukarıdan aşağıya doğru ifade etmiştir.

Sonuç

Başlarken söylenildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan süreçten erken Cumhuriyet yıllarına sirayet eden milli kimlik ve milliyetçilik tartışmalarının ortaya çıkış koşullarına, düşünsel temellerine ve söylemsel oluşumuna bakılırken, erken Cumhuriyet yıllarının resmi kimlik siyaseti ve milliyetçiliğinin, milli devletin milli bilinçle gerçekleştirilmesini amaçladığı, bu nedenle de Osmanlı geçmişine karşı çıkararak tarihsel bir kopuşa zemin hazırladığı halde yine aynı nedenle yani birleştirici olma özelliğini korumak için bir köken arayışına gittiği görülmüştür. Nitekim Türk kimliğinin, modernite sürecinde inşası, Osmanlı/İslam geçmişini resmi söylem düzeyinde ötekileştirme sürecinde tarihe farklı bir misyon yüklemiştir. Bu misyonda geçmişe dönük yeni bir tarihsel köken inşasıyla milliyetçi projeksiyon açısından siyasi ve toplumsal amaç için gerekli ivmenin kazandırılması süreci yaşanmıştır.

Bu dönemde, her ne kadar Cumhuriyet reformları modern ulus-devletin öznesi olan “vatandaş” tanımlaması yoluyla toplumsal farklılaşmaları ortadan kaldıran ve her bireye milli kimlik bilincini eşit statüde siyasi öznellik yoluyla vermeye çalışan bir söylem geliştirse de geç modernleşen ve ulus-devletleşen toplulukların genelinde olduğu gibi, Türkiye’de de, kimliğin kültürel içeriğinin tespit edilmesine ve Fransız-Alman milliyetçiliğinde örneklendirilen ayırımın bir tür bileşeninin yapılmasına; bir taraftan vatandaşlık bağıyla siyasi birimin öznesi olan diğer taraftan ulus-devletin etnik yapısının çoğunluğunu oluşturan Türklük etrafında biçimlendirilen bir milli kimlik tanımlanmasına girişilmiştir. Bu tanımlama girişimi, milli kimliğin oluşturulma aşamasında ulus-devletin toplumsal meşruiyet sorunsalını, “tez”ler yoluyla aşma girişimleri olarak da okunabilmektedir. Türkiye tecrübesi, bir siyasal toplumsallaşma ve milli kimlikleştirme süreci olarak ele alındığında, toplumsallaşmanın meşruiyetini sağlayacak girişimlere, gerek kuramsal gerekse de uygulamalar düzeyinde, girildiği görülebilmektedir. Bu bağlamda, söylemsel olarak kurulmaya çalışılan milli kimliğin içeriği ve milliyetçiliğin yönü için, hakim söylemin tercihleri doğrultusunda oluşturulma girişiminde bulunulmuştur. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi özelinde de görüldüğü gibi Türkiye’de bilgi-iktidar ilişkisi açısından tarihin ele alınış ve işlenişinde bu yaklaşımı görmek mümkün olmuştur.

Ayrıca imparatorluk yapısından ulus-devlete dönüşümde “dahil edilen” ve “dışlanan” kültürel değerlere başvurularak “öteki” kavramsallaştırmasından yararlanılması da, bu milletleş(tir)me sürecinin kanıtı niteliğinde

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk
Düşüncesi ve Halkçı Söylem

olmuştur. Osmanlı geçmişi “öteki”leştiren bir söylemle hareket eden erken Cumhuriyet yıllarının resmi söylemi, medeniyet temelli kültürel kimliğini yeniden tanımlamaya çalışan bir doğrultuda hareket etmiştir. Türkiye örneği dikkate alındığında, Cumhuriyet’i kuran lider kadroların kamusal alanda yaratılmak istenen bilinci oluşturmaya yönelik kültür politikalarının temeli de aynı doğrultuda atılmıştır. Kamusal alanı biçimlendirecek olan kültür politikalarını belirleyen temel paradigma da Türkiye Cumhuriyeti’ni bir ulus-devlet olarak inşa etme çabası olmuş ve ardından bu çabayla uyumlu olan arayış ve öneriler devletin resmi ideolojisini yansıtarak devlet tarafından yaratılmak istenen kamusal bilincin ve yeni kimliğin örgütleyicisi kılınmıştır.

Osmanlı-İslam geleneğinden, seküler ulus-devlet ve millilik bilinci adına kopuşu hedefleyen erken Cumhuriyet rejiminin, bir taraftan bilimsel tezler ve ötekilik üzerinden içeriğini oluşturmaya çalıştığı kimlik çerçevesinin diğer sacayaklarını ise teritoryal bir milliyetçilik örneği ve tanımı olarak okunabilecek olan sınırları belirli Anadoluçuluk düşüncesi ve bu sınırlardaki halka vurgu yapan halkçı söylemin oluşturduğu da görülmüştür. Modern Cumhuriyet’le birlikte milli kimliğin içeriğinin belirlenme girişimini sınırları belirli bir toprak parçası üzerine Anadolu’ya indirgeyen teritoryal milliyetçilik türü, bir taraftan yeni kurulan ulus-devletin seküler-modern ve mazlum-mağdur karakteristiğine hizmet ederken; diğer yandan ise yeni düzenin meşuiyetini sağlamak adına, halka medeniyet götürülürken halktan da milli kültür terbiyesinin alındığı bir karşılıklılık temelinde işleyen halkçı söylem ve bu söyleme bağlı toplumsal pratikler de yaşanmıştır.

Görüldüğü üzere, yeni kurulmakta olan ulus-devletin üzerinde yer alabileceği homojen olduğu iddia edilecek olan bir kütlenin yaratılması projesi, devlete bir millet yaratma çabası olarak somutlaşmıştır. Yaşanan gelişmeler, özellikle erken Cumhuriyet yıllarındaki temel vurgunun, Türk milli kimlik bilincinin oluşturulması olduğuna işaret etmektedir. Tekrar etmek gerekirse, gelinen noktada erken Cumhuriyet yıllarının milliyetçiliğinin temel üç sacayağı ön plana çıkmaktadır. Bunlar; yeni düzenin inşa edilmekte olan milli devletinin, “biz-onlar” ayrımı üzerinden eski düzenden ve diğer unsurlardan kopuşu hedeflediği ötekileştirme vurgusu, Türk milliyetçiliğini teritoryal sınırlara çekmiş olan vatan kavramı olarak “Anadoluçuluk” düşüncesi ve milli egemenlik kavramını halk iradesi kavramı ile bağdaştırma çabasında halk ve millet kavramlarının özdeş varsayılmasıyla sonuçlanan “halkçılık” söylemidir. Son olarak, bu yazının konusu olmamakla birlikte, bir başka noktaya dikkat

çekilerek bitirilebilir. Bu nokta da, milliyetçiliğin bu üç unsurunun, bir taraftan resmi milliyetçilik siyasetinin temel karakteristiğini doğrudan belirlerken diğer yandan da ister resmi kimlik siyasetlerine taraf isterse de muhalif olsun hemen hemen milli kimliğe dair bütün milliyetçi bakış açılarının türevlerinin ana belirleyeni olma vasfını taşımasıdır.

KAYNAKÇA

AÇIKEL, Fethi (2002). “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 117-139.

AÇIKEL, Fethi (2006). “Entegratif Toplum ve Muarızları: ‘Merkez-çevre’ Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar”, *Toplum ve Bilim*, 105, 30-69.

ADANIR, Fikret (2002). *The Ottomans and The Balkans: A Discussion of Historiography*, Fikret Adanır (der.), Suraiya Faroqhi, Leiden: Brill.

AKÇAM, Taner (1993). “Ulusal Meseleye Bir Kolektif Kimlik Sorunu Olarak Yaklaşmak”, *Birikim*, 45-46, 33-39.

AKÇAM, Taner (2002). “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 53-62.

AKIN, Rıdvan (2000). “Kemalist Devrim ve Devlet Tartışmasına Katkı”, *Toplumbilim: Aydınlanma Özel Sayısı*, 11, 173-188.

AKTAR, Cengiz (2002). “Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 77-80.

AKYILDIZ, Kaya (2004). “Mavi Anadoluçuluk”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 465-481.

AKYILDIZ, Kaya ve Barış KARACASU (1999). “Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi”, *Toplum ve Bilim*, 81, 26-43.

ALKAN, Mehmet Ö. (2009). “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce I: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, Mehmet Ö. Alkan (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 377-401.

ALTHUSSER, Louis (1984). *Essays on Ideology*, Ben Brewster (çev.), Graham Lock, London: Verso.

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk Düşüncesi ve Halkçı Söylem

APAYDIN, Ümit (2010). “Cumhuriyet Döneminde Bir Yerlilik Arayışı: Mavi Anadoluçuluk”, *Hece: Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta Yerlilik Özel Sayı:20*, 14 (162-163-164), 312-322.

ARSLAN, Emre (2002). “Türkiye’de Irkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 409-426.

ATABAKI, Touraj ve Erik Jan ZÜRCHER (2004). “Introduction”, *Men of Order: Authoritarian Modernization under Ataturk and Reza Shah*, Touraj Atabaki ve Erik Jan Zürcher (der.), London, New York: I.B. Tauris, 1-12.

ATABAY, Mithat (2002). “Anadoluçuluk”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 515-532.

BANAC, Ivo ve Katherine VERDERY (1995). *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*, New Haven, CT: Yale Center for International and Area Studies.

BATMAZ, Veysel ve Cahit BATMAZ (2007). *Atlantis’in Dili Türkçe*, İstanbul: Salyangoz Yayınları.

BAYRAKTAR, Levent (2009). “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluçuluk”, *Felsefe Dünyası*, 49, 69-80.

BELGE, Murat (2006). “Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı”, *Birikim*, 210, 32-45.

BEYATLI, Yahya Kemal (1975). *Eğil Dağlar: İstiklal Harbi Yazıları*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

BİLGİN, Nuri (1998). “Cumhuriyet Fikri ve Yurttaş Kimliği”, *75. Yılda Tebaa’dan Yurttaşına Doğru*, Artun Ünsal (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 139-150.

BORA, Tanıl (1995). *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, İstanbul: Birikim Yayınları.

BORA, Tanıl (1996). “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”, *Toplum ve Bilim*, 71, 168-194.

BORA, Tanıl (1997). “Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Der. Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları.

BREUİLLY, John (1994). “The Sources of Nationalist Ideology”, *Nationalism*, John Hutchinson ve Anthony D. Smith (der.), Oxford: Oxford University Press, 103-112.

CANEFE, Nergis (2002). “Turkish Nationalism and Ethno-Symbolic Analysis: The Rules of Exception”, *Nations and Nationalism*, 8 (2), 133-155.

COPEAUX, Etienne (1998). *Türk Tarih Tezi'nden Türk-İslam Sentezi'ne*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

COPEAUX, Etienne (2002). “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 44-52.

ÇAĞAPTAY, Soner (2003). “Citizenship Policies in Interwar Turkey”, *Nations and Nationalism*, 9 (4), 601-619.

ÇAĞAPTAY, Soner (2006). *İslam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?*, London: Routledge.

ÇAYLAK, Adem ve Adem ÇELİK (2008). “Cumhuriyet Modernleş(tir)mesinde Tarih, Dil ve Etnisite Algısı”, *Muhafazakâr Düşünce*, 5 (18), 71-108.

ÇOLAK, Yılmaz (2010). *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, Ankara: Kadim Yayınları.

DELİORMAN, Altan (2009). *Türk Yurdunun Bilgeleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.

DEREN, Seçil (2002). “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 533-540.

DERİNGİL, Selim (1998). *The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Late Ottoman Empire, 1876-1909*, London: I.B. Tauris.

DOĞAN, Abide (1991). *1923-1938 Yılları Arasında Yayınlanan Dergiler- Anadolu, Kadro, Ülkü, Fikir Hareketleri ve Ayda Bir Üzerine Bir Çalışma (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOĞAN, Abide (1995). “Anadolu Mecmuası”, *Türk Kültürü*, 388, 500-508.

DUMONT, Louis (1992). *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective*, Chicago: University of Chicago Press.

EAGLETON, Terry (1996). *İdeoloji*, Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk Düşüncesi ve Halkçı Söylem

ELİAS, Norbert (1996). *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Michael Schröter (der.), London: Polity Press.

ELLIOT, Anthony (1992). *Social Theory and Psychoanalysis in Transition: From Freud to Kristeva*, Oxford: Blackwell.

GÖL, Ayla (2005). “Imagining the Turkish Nation Through ‘Othering’ Armenians”, *Nations and Nationalism*, 11 (1), 121-139.

GRİFFİTHS, Ryan D. (2010). “Security Threats, Linguistic Homogeneity, and the Necessary Conditions for Political Unification”, *Nations and Nationalism*, 16 (1), 169-188.

HOBBSAWM, Eric J. (2006). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İNAN, Afet (1947). *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi: Türk Irkının Vatanı Anadolu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İNSEL, Ahmet (2009). “Giriş”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 13-27.

İŞYAR, Bora (2005). “The Origins of Turkish Republican Citizenship: The Birth of Race”, *Nations and Nationalism*, 11 (3), 343-360.

KADIOĞLU, Ayşe (1996). “The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity”, *Middle Eastern Studies*, 32 (2), 177-193.

KADIOĞLU, Ayşe (1999). *Cumhuriyet İradesi, Demokrasi Muhakemesi*, İstanbul: Metis Yayınları.

KAFADAR, Osman (2004). “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 351-382.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi 2: 1920-1960*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.

KALİBER, Alper (2004). “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 107-124.

KAPLAN, Mehmet (1992). *Atatürk Devri Fikir Hayatı 2. Cilt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım (2001). “Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, 88, 163-187.

KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım (2009). “Köy Enstitüleri”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 286-293.

KAYA, Serdar (2010). *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, Ankara: Nirengi Kitap.

KERTZER, David I. ve Dominique AREL (2002). “Censuses, Identity Formation and the Struggle for Political Power”, *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity and Language in National Censuses*, David I. Kertzer ve Dominique Arel (der.), Cambridge: Cambridge University Press, 1-42.

KEYMAN, Fuat (2001). “Şerif Mardin: Toplumsal Kuram ve Türk Modernitesini Anlamak”, *Doğu Batı*, 16, 9-29.

KIRIK, Hikmet (2005). *Kamusal Alan ve Demokrasi: Örtünme Sorununu Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Salyangoz Yayınları.

KİRİŞÇİ, Kemal ve Gareth M. WINROW (1997). *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, London: Frank Cass.

KOÇAK, Orhan (2009). “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 370-418.

KÖKER, Levent (2009). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

KÖKER, Levent (1995). “Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye’de Yeni-Muhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi”, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Ergun Özbudun vd. (der.), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 71-89.

KRİSTEVA, Julia (1984). *Revolution in Poetic Language*, New York: Columbia University Press.

LECA, Jean (1998a). “Bireycilik ve Yurttaşlık”, *Dersimiz Yurttaşlık*, Dominique Borne vd. (der.), Birkan Işın vd. (çev.), İstanbul: Kesit Yayıncılık, 13-79.

LECA, Jean (1998b). “Neden Söz Ediyoruz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Jean Leca (der.), Siren İdemem (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 11-19.

MARDİN, Şerif (2007). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.

MARDİN, Şerif (2010). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder (der.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluçuluk Düşüncesi ve Halkçı Söylem

MİLLAS, Herkül (1998). “Türk Ders Kitaplarında Yunanlılar: Bütünleştirici Bir Yaklaşım”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu*, Ali Berktaş ve Hamdi Can Tuncer (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 254-265.

MİLLAS, Herkül (2002). “Milli Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan)”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 193-201.

NALÇAOĞLU, Halil (2002). “Vatan, Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 293-308.

OKTAY, Ahmet (1987). “Halikarnassos’dan Bodrum’a”, *Gergedan*, 7, 97-102.

OKUTAN, M. Çağatay (2004). *Tek Parti Dönemi Azınlık Politikaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (1992). *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (2004). *Türk Politik Kültürü*, İstanbul: Alfa Yayınları.

ÖNDERMAN, Murat (2007). *Türkiye’de Devlet, Sosyal Kontrol ve Öznellik*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu (2002). “Turan”dan “Bozkurt”a *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İsmail Kaplan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZTAN, G. Gürkan (2006). “Türk Milliyetçiliğinde Taşra Fetişizmi ve Toplumsal Cinsiyet”, *Doğu Batı*, 8, 77-92.

PARLA, Taha (1995). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*, İstanbul: İletişim Yayınları.

SADOĞLU, Hüseyin (2003). *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TACHAU, Frank (1963). “The Search For National Identity Among the Turks”, *Die Welt Des Islams*, 8 (3), 165-176.

TAGGART, Paul (2004). *Popülizm*, Barış Yıldırım (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TAKIŞ, Taşkın (2007). “Sosyal Bilimlerin ‘Öteki’ Kutbu: Şerif Mardin ve Entelektüel Harita”, *Doğu Batı* (39): 273-290.

TEKELİ, İlhan (2004). “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 19-42.

TİMUR, Taner (2010). *Osmanlı Kimliği*, Ankara: İmge Kitabevi.

TONGA, Necati (2011). “Anadolu Mecmuası (1924-1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Yurdu*, 31 (285), 138-142.

TOPÇU, Nurettin (2006). *Türkiye’nin Maarif Davası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TOZLU, Selahattin (2004). “Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluçuluk”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 397-410.

TUNÇAY, Mete (2005). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TUNÇAY, Mete (2009). “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 92-96.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1974). “Bir Fetih Destanına Başlangıç”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, 104-105, 23-24.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1998). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

ÜSTEL, Füsun (1993). “Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu”, *Tarih ve Toplum*, 109, 50-53.

ÜSTEL, Füsun (2002). “Türk Ocakları”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 263-268.

ÜSTEL, Füsun (2009). “*Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*”, İstanbul: İletişim Yayınları.

VARLIK, M. Bülent (2009). “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 268-271.

YAZOĞLU, Ruhattin (2005). “Dil-Kültür İlişkisi”, *Muhafazakâr Düşünce*, 2 (5), 123-143.

YEŞİLKAYA, Neşe G. (2009). “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 113-118.

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluculuk
Düşüncesi ve Halkçı Söylem

YILDIZ, Ahmet (2009). ‘‘Kemalist Milliyetçilik’’, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 210-234.

YÖRÜK, Zafer (2002). ‘‘Politik Psişe Olarak Türk Kimliği’’, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 309-324.